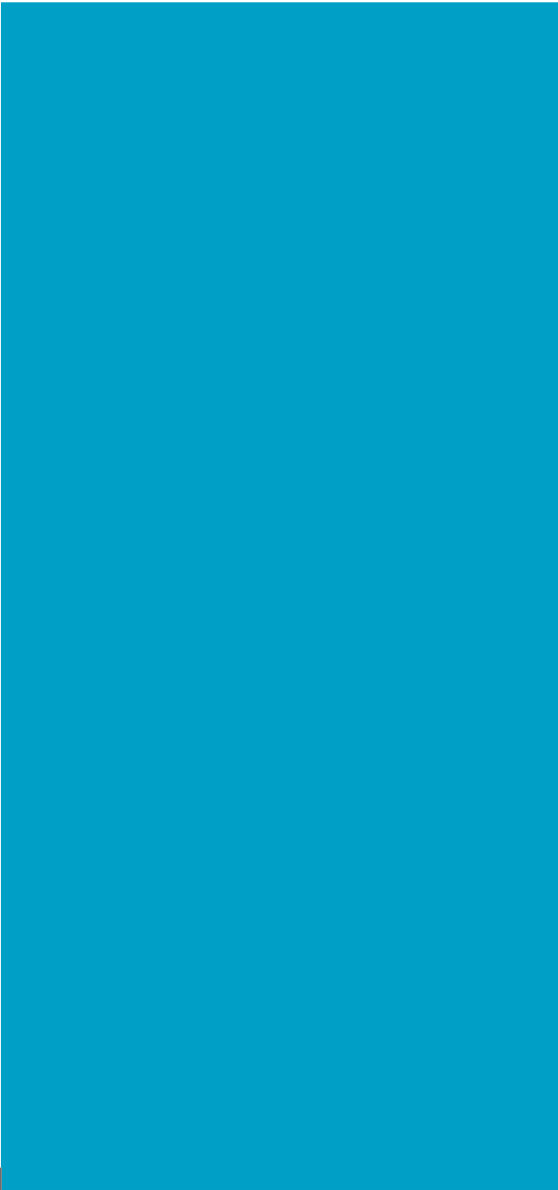

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

-
- 3 Olle Josephson:
Språkteknologin
 - 4 Lars-Gunnar Andersson:
En ideologisk språkförändring
 - 9 Birgitta Lindgren:
Några nyare ord i svenskan
 - 17 Frågor och svar
 - 21 Jan Anward:
En ny bild av svenska språket
 - 28 Björn Melander: Talspråket
är viktigt för jämlikheten
 - 33 Kjersti Bosdotter:
En läsande arbetare
 - 37 Nyutkommet
 - 42 Insänt
 - 46 Noterat

1/2004

Språkteknologin

Under våren kommer alla svenska myndigheter att kunna använda vad som kallas en svensk-engelsk modul i översättningsprogrammet Systran. Det är alltså ett program för automatisk översättning från svenska till engelska.

Många kommer att bli besvikna. Programmet har problem med frågeordföljd, bisatsordföljd och sammansatta konjunktioner (*efter att, samtidigt som*). Det har svårt att begripa att ord som *beteende* och *antagande* är substantiv och inte particip (som *gående* och *springande*). Det är bara ordentligt utprovat för EU-texter om jordbruk.

Ändå är programmet ett stort framsteg. Språkteknologiska nyheter är aldrig fulländade i begynnelsen utan måste utvecklas utifrån ett flitigt användande. Minns hur vi slet med de första ordbehandlingsprogrammen för snart tjugo år sedan!

Det är nämligen livsnödvändigt för ett språk som svenskan att ha en hög språkteknologisk standard. Tyvärr är det ingen tillfällighet att Systranprogrammet fungerar bäst för översättning mellan engelska och franska (åt båda hållen). Dessa redan så tillgängliga språk blir därmed ännu tillgängligare. Det är snarare översättningsprogram från finska, polska, svenska, ara-

biska, estniska, samiska etc. som behövs om vi ska kunna tala om språklig jämlikhet i Europa.

Det kostar, men är inte omöjligt. På ett drygt halvår kunde Systranmodulen utarbetas så att den håller nästan samma klass som engelsk-franska och fransk-engelska motsvarigheter.

De nödvändiga språkteknologiska satsningarna gäller inte bara översättningsprogram. Lika viktigt är uppbygget av datoriserade språkbanker, där stora mängder talat och skrivet språk finns lagrat, helst med varje ord grammatiskt analyserat. Likaså behövs ordboks-baser och termbanker, där betydelse och grammatiska egenskaper givits en formaliserad analys. Med sådana basresurser får forskning och språkteknologisk industri ett material att arbeta med, och praktiska tillämpningar kan utvecklas snabbt. Det är statsmakternas ansvar att se till att basresurserna kommer till stånd.

Svensk språkpolitik står, något förenklat, inför tre avgörande uppgifter: att hantera förhållandet mellan engelska och svenska, att ge rättmätigt utrymme åt invandrar- och minoritetsspråken och att ta språkteknologin i sin tjänst. Löser vi inte den tredje uppgiften klarar vi inte heller de två andra.

Olle Josephson

En ideologisk språkförändring

LARS-GUNNAR ANDERSSON

Skillnaden mellan att *arbeta som lärare* och att *vara lärare* behöver inte bara vara den mellan tillfälligt vikariat och långvarig anställning. Den egna identiteten kan stå på spel i ordvalet. Lars-Gunnar Andersson, professor i modern svenska i Göteborg, spårar en ideologisk språkförändring.

■ någon mening är kanske alla språkförändringar ideologiska. Eller rättare sagt, man kan göra ideologi av resonemanget om dem. När *egentligen* och *äntligen* uttalas *ejengklien* och *änklien*, så kan detta betraktas som språkligt förfall och som ett tecken på att utbildningsväsendet förlorat kunnande, ambition eller auktoritet. När man säger *starta upp* eller *öppna upp* i stället för *starta* och *öppna*, kan det tolkas på ett likartat sätt. I en sådan uppräkning skulle snart sagt varje språkförändring kunna tas med.

Men det finns andra språkförändringar som på ett mer direkt sätt kan kopplas till

ideologi. Det hände sig våren 2002 att vi fick ett brev till radioprogrammet Språket med följande ordalydelse:

Jag har en liten fråga om ett uttryck som jag stött på mer och mer. I stället för att säga: Han/hon är läkare, lärare, rörmokare o.s.v., kan man läsa i tidningar och höra folk säga, både i radio och i tv, han/hon arbetar som läkare, lärare, rörmokare o.s.v.

Åtminstone jag känner mig lite orolig... kan jag vara säker på att personen verkligen är utbildad för vad den förväntas göra? Är det här någonting som har kommit för att stanna. Är det korrekt att säga så, kul att höra vad ni tycker.

Jag tyckte att brevet var intressant, inte minst därför att jag tidigare lagt märke till detta uttryckssätt och ibland funnit det konstigt. Jag har vid mer än ett tillfälle varit med om presentationsrundor där en kollega sagt att han är professor i X vid Uppsala universitet, varpå en annan sagt

att han arbetar som professor i Y vid Lunds universitet.

I programmet nämnde jag det tämligen självklara att båda konstruktionerna behövs. Ibland behöver man säga saker som *hon är läkare men arbetar som börsmäklare*. Det är alltså inte så att den ena konstruktionen är rätt och den andra fel.

Moralisk dimension

Men frågan är ju varför en del säger *jag är läkare* medan andra säger *jag arbetar som läkare*. Min förklaring gick i grova drag ut på att en del förmodligen tycker att det låter lite för märkvärdigt att säga *jag är* och att de därför föredrar det något blygsammare *jag arbetar som*.

Som vanligt var det en del som hörde av sig efter programmet. Nästan alla brev som kom hade ett ideologiskt innehåll.

Hej!

I programmet pratade ni om titlar, att vara "läkare" eller att arbeta som...

Ni föreslog jantelagen som orsak, men jag tror att det kan bero på hur samhället har utvecklats. Titlarna hörde förr företrädesvis till männen och deras värld. Nu för tiden är samhället lite mer jämlikt och därför kan även männen identifiera sig med familjen och barnen och att vara hemma o.s.v. Man är nu för tiden i större utsträckning lika mycket far som läkare, därför känns det sannare att beskriva sin verklighet med att man "arbetar som..."

Synen på arbete är överhuvudet taget annorlunda nu än förr.

Den här skribenten menar att det i ett mer jämlikt och jämställt samhälle är rikigare och sannare att säga *arbetar som* än *jag är* när man talar om yrkesroller. Det

ligger en moralisk dimension i det här brevet. Den som säger *jag är universitetslärare* markerar solidaritet med ett gammalt manssamhälle där yrkeskarriären var det viktiga och familjelivet något som kom i andra hand. Omvänt gäller att den som säger *jag arbetar som universitetslärare* markerar sin solidaritet med det nya och jämlika samhället där man har tid över att också vara make eller maka, far eller mor, syster eller bror.

Hej!

Lyssnade nyss på Språket – alltid kul/intressant!

Jag tror nog att tolkningen av "jag arbetar som läkare" är att man inte vill vara bara läkare, hur hög befattning det än handlar om, utan att man som människa vill "vara" andra saker också: kommunist, partiledare, älskarinna t.ex.

Det är nog inte heller så många som säger "han/hon arbetar som läkare" – man säger "han/hon är läkare" när man talar om andra.

Här görs också tillägget att konstruktionen mest används i första person. När man talar om andra har man som regel *är*-konstruktionen kvar. Jag vet inte i vad mån detta är sant, men om det stämmer så talar det snarast för just den här ideologiska tolkningen.

I den sociala konstruktionen av jaget kan man välja mellan att presentera sig som *jag är läkare* eller *jag arbetar som läkare*. Det senare alternativet skulle då vara ett markerat sätt att inte visa sig märkvärdig. Med det här valet säger man ungefär: "Se på mig hur enkel jag är trots min position i samhället."

Skillnaden mellan *jag är läkare* och ex-

empel som *jag är hundägare* är lätt att förklara inom ramen för den här ideologiska tolkningen. Yrkesrollen är en viktig del av den sociala identiteten. Människor värderas utifrån yrkesroll; det är ju därför diskussionen om dessa konstruktioner finns, och det är därför man har olika åsikter om de här konstruktionerna. Att vara hundägare eller frimärkssamlare är inte lika känsligt i dagens svenska samhälle. Därför har vi ingen diskussion om den ideologiska skillnaden mellan att säga *jag är hundägare* och *jag har hund* eller den ideologiska skillnaden mellan att säga *jag är frimärkssamlare* och *jag samlar på frimärken*.

Ett givet yrke

Det längsta och mest utpräglat ideologiska brevet jag fick är följande. I den värld som denne unge man lever och vill leva i måste man nästan säga *jag arbetar som läkare*. Att säga *jag är läkare* hör inte bara en svunnen värld till utan också en sämre värld till. En värld där yrket dels är det samma som ens identitet, dels en gång för alla givet.

Hej Språket-redaktionen!

Sent hemkommen från biografen hörde jag några minuter av er nattreppis. Den sista frågan kom från, förmodar jag, en äldre person som ville veta varför man numera kan höra människor säga att de "arbetar som", till exempel lärare, och inte "är lärare". När ni diskuterade frågeställningen menade ni att det var olyckligt att säga "arbetar som" och att uttrycket användes för att inte göra sig märkvärdig.

Hela resonemanget finner jag lite absurt, minst sagt. Frågan jag ställde mig var varför äldre lägger så stor vikt

vid utbildning och titel? Jag är 25 år gammal och läser min sista termin på universitetet. Bland mina studentvänner umgås jag dagligdags med "läkare", "advokater", "lärare" och "ingenjörer". Några har precis påbörjat sin första anställning, andra har någon termin kvar till examen.

Av de som börjat jobba vet jag att de ofta presenterar sig med sitt namn och att "jag arbetar som läkare".

Vem är vi? Hur presenterar vi oss? Jag ÄR Magnus – oavsett vad jag arbetar som. /.../

Min generation byter gärna jobb, ofta och mycket, jobbet är roligt och utvecklande och karriär – om man vill – är lika självklart för män som kvinnor. I alla fall bland mina studentkollegor. De flesta av oss kommer att arbeta inom serviceyrken, jag som civilekonom, men också mina vänner som snart börjar arbeta som läkare och lärare. I läkarfallet ser man patienten som kund, som ska bli nöjd med servicemötet. Det har inget att göra med läkarens identitet som "läkare". Personligen har jag ingen respekt för titlar eller folks utbildning. Respekt förtjänar alla. Jag valde att läsa till civilekonom, därmed inte sagt att jag genom min utbildning skulle bli förmer än de som arbetar som byggnadsarbetare eller lokalvårdare. Om jag vill och hittar ett annat jobb, då byter jag. Jag är Magnus – inte mitt jobb./.../

Att äldre pensionerade f.d. yrkesverksamma människor behåller sin "titel" blir förhoppningsvis mindre vanligt i framtiden. Det vore bra om vi kunde lära oss att se på varandra som människor som kan utföra något i sin profession än till titlar. Är det inte gan-

ska talande att brevskrivaren i programmet tog exemplet "läkare" och inte "lokalvårdare"?

Ideologin i det här brevet är fullständigt explicit. Men varifrån kommer denna uppfattning? Det står ju faktiskt att den som säger att han eller hon är läkare, är advokat eller är studierektor också säger att hans eller hennes identitet är att vara läkare, advokat eller studierektor.

Hur kan man tolka in så mycket av ideologi och samhällssyn i den tämligen försynta konstruktionen *är + yrke*? Många, förmodligen de allra flesta, av oss svensktalande bedömer konstruktionen som fullständigt neutral. För de flesta betyder yttrandet *jag är läkare* inte att man säger att ens identitet är att vara läkare.

Det är svårt att utifrån Språkbankens korpusar fastslå några definitiva sanningar om hur konstruktionen *arbetar som + yrke* (alternativt *jobbar som + yrke*) spridits. I Hjalmar Bergmans En döds memoarer (1918) står det: "Jag har någon tid arbetat som agent för Grundbergs Kemiska Laboratorium..." I Press 65 finns bara två belägg och då tillsammans med sysselsätningarna *diskplockare* och *au pair i England*. I DN 87 finns exemplet *arbetar som gymnastiklärare*. Med viss reservation kan man nog säga att exempel med *arbetsom* följt av en etablerad yrkesbeteckning blir lättare att hitta på 90-talet. Ett skäl till att de tillgängliga korpusarna inte ger så bra svar är att de mest intressanta fallen förmodligen är de i första person. Korpusarnas texter är som regel skrivna i tredje person.

Social identitet

Den mest fascinerande frågan är förstas hur konstruktionen *är + yrke* har fått den

här ideologiska laddningen. Brevens innehåll påminner häpnadsväckande mycket om varandra, och ändå finns det inget som tyder på att dessa brevskrivare skulle känna varandra eller någonsin ha mött varandra. Så vitt jag vet har de här åsikterna om hur konstruktionen *är + yrke* skall tolkas aldrig kodifierats, presenterats eller lanserats. Och ändå finns de där.

En möjlig tolkning är kanske följande. Det finns ett sätt att tänka om karriär och familj, arbete och fritid som speglas i de här breven. När man sedan hör konstruktionerna *är + yrke* och *arbetar som + yrke*, så passar dessa båda uttryck intuitivt in i det här tankemönstret. Dessutom har det länge funnits andra språkliga bekymmer förknippade med titlar och yrkesbeteckningar. Skall man sätta ut titel eller inte i telefonkatalogen? Skall brev undertecknas med titel eller bara med namn? Skall man säga att man arbetar på Volvo eller skall man säga att man är direktör på Volvo när någon frågar var man arbetar? Skall man säga att man är lärare eller att man är universitetslärare? Hur mycket skall man precisera? Sådana val är inte och har inte varit enkla och självklara, och de är till stor del ideologiska. Kanske man skall se frågan om hur *arbetar som* skall användas som bara ytterligare en fråga om hur den sociala identiteten skall förmedlas när man talar om sina arbeten.

De här frågorna är inte bara relevanta när jaget presenteras i första person utan också när man talar om vad ens barn, syskon eller vänner arbetar med. Att tala om sina närmaste kan också ses som en del av konstruktionen av den sociala identiteten.

Var nu alla brevskrivare överens om allt? Nej, det fanns en del avvikande röster. Det tydligaste exemplet kommer här. Skribenten är en man och min gissning är

att han är några år äldre än den förra skribenten.

Hej!

Sist i ert program bekymrade sig någon lyssnare över att en del läkare, eller vilken yrkeskategori det nu kan vara fråga om, inte längre är läkare utan arbetar som läkare.

Som en möjlig förklaring till fenomenet nämndes janteteorin. – Äsch, jag är inte så märkvärdig, jag bara arbetar som läkare.

Det är fullt möjligt att det förhåller sig så. Men detta att man bara arbetar som kan också var ett tecken på ett helt annat tankemönster. Tvärt emot att förringa sin egen person så framhäver man den genom att påpeka att läkeriet bara är ett yrke.

Om man nämligen sätter sin egen person i centrum av världsalltet, vilket väl är en ganska naturlig plats, så är man något vida mycket mer än bara läkare. Min väldiga person, en av skapelstens kronor, är en sällsynt lyckad sammansmältning av mina yrkesroller med tillhörande kunskaper, mina familjeroller, mina många övriga sociala roller och mina nedärvda talanger. Jag är inte bara läkare utan något vida mycket större och märkligare.

– Se hela min person och inte bara mitt yrke.

Jag tror inte att det är av blygsamhet man understryker att man – arbetar som. Det är snarare en metod som antyder ett eventuellt universalfeni.

Den här brevskrivaren förmedlar en rivalliserande tolkning av konstruktionen, och nästan en omvänd sådan. Han tycker alltså att uttrycket *arbetar som* snarast är ett

pretentiöst och egocentrerat uttryck.

I ett sista brev från en kvinnlig lyssnare handlar det snarast om ett filosofiskt perspektiv på frågan.

Jag lyssnade en dag då ni diskuterade om förändringen av svaret på frågan "Vad jobbar du med?": "Jag arbetar som läkare" mot tidigare "jag är läkare".

Personligen tror jag det har att göra med en filosofisk synvinkel, som märks i människors reflektioner över sin situation. Jag är mig själv, mitt yrke är inte mitt "Jag".

Det mångkulturella samhälle vi lever i idag, tillika med de multinationella företag som vi arbetar inom (själv arbetar jag mot i stort sett hela världen), där blir vi influerade av andras värderingar på Livet. Vi är inte vårt jobb – det är nåt vi arbetar med. Jag tror inte på den hypotes som ni la fram i programmet.

Här vidgas perspektivet ytterligare. Valet mellan *jag är professor* och *jag arbetar som professor* bör tydligen ses i ett mer globalt perspektiv. I vårt mångkulturella samhälle där vi influeras av andra människors reflektioner går det inte längre an att vara professor, man skall arbeta som professor. Det ger oss utrymme att vara så mycket mer.

Frågan om valet mellan konstruktionerna *arbetar som + yrke* och *är + yrke* visade sig vara mycket mer komplex än jag någonsin kunde ana när jag tog upp den i programmet. En del av de här breven antyder ju att valet snarast avgörs av talarens världsbild. Eller lite mindre pretentiöst uttryckt: det avgörande är hur vi vill presentera oss själva i ett socialt sammanhang. ■

Några nyare ord i svenskan

BIRGITTA LINDGREN

År 2003 gav oss ord som *sars*, *taikonaut* och *social turism*. Birgitta Lindgren, ansvarig för Svenska språknämndens nyordsarbete, redovisar här ett urval nyord.

I början av förra året drabbades världen av den mycket smittsamma och farliga lungsjukdomen *sars* (först kallad *sa*). Irakkriget gjorde oss bekanta med *inbäddade journalister*, som medföljde den USA-ledda koalitionen styrkor. Kina lyckades sända upp en *taikonaut*, en rymdfarare. Euroomröstningen avsatte inga nya spår i ordförrådet, men den kommande utökningen av EU föranledde Göran Persson, möjligen inspirerad av danska kollegor, att tala om *social turism*, vid tanken på den "invasion" av EU-medborgare som han befarade skall inträffa. Mordet på Anna Lindh gjorde ordet *stalker* om en fanatisk kändisföljare aktuellt. Skolelever som inte vill gå i skolan kan lockas med *närvaropeng*, medan de ambitiösa elever som vill få bra betyg kan

trixa sig till det genom *kreativ skolgång*.

I följande lista förtecknas ett antal ord och fraser som uppfattas som relativt nya i svenskan och som varit aktuella under 2003. En del av dem finns som synes be-lagda tidigare men har inte tagits upp i tidigare nyordslistor i Språkvård eller i Ny-ordsboken (2000). Det årtal som anges för orden är det tidigaste belägg vi har hittat. Vi tar tacksamt emot synpunkter på orden, både vad gäller ålder och betydelse.

anime *-n, -r* japansk (el. japanskinspire-rad) tecknad film. 1994 (se äv. *manga*)

- Efter sushibarerna och futonsofforna kommer anime att bli nästa japanska trend. Anime är tecknade vuxenfilmer, våldsamma och detaljrika äventyr som inte sällan har starka kvinnor i hjältin-nerollerna. *Dagens Nyheter* 5.5.1995

□ efter jap. *anime* motsv. eng. *animated*; da. o. no. *anime*

attitydig som uppvisar en viss (ungdom-lig) attityd. 1998

- Replikalen är skräpig, stökig och attitydig på replikalers vis. *Svenska Dagbladet* 22.11.1998

- Fyran har blivit medvetna om att de måste göra något för de unga. Genom sin mysighet har de till viss del satt krokben för sig själva. De har blivit medvetna om att de måste bli mer ungdomliga och attitydiga. *Expressen* 6.9.2000

□ jämför *attitydi* bet. 'egen (självsäker) stil'

babybio el. **bebisbio** (se äv. *barnvagnsbio* och *spädbarnsbio*) bioföreställning där man får ta med sig spädbarn. 2000

- Nu hårdnar konkurrensen om Stockholms bebisar. Knappt har biografen Zita annonserat (DN 27/2) att de startar bebisbio så kommer Sture, snett nedanför, med beskedet att deras "babybio" drar i gång den 17 mars – fem dagar före Zita. Även där ska föräldralediga beredas möjlighet att se film med småttingarna vid sidan. *Dagens Nyheter* 5.3.2000

□ da. o. no *babybio*

barnvagnsbio jämför *babybio*, *bebisbio*. 2002

- En jollrande bebis är inget hinder för att gå på bio. I alla fall inte på Bioplatsets barnvagnsbio. Här är paus för blöjbyten och amning en del av programmet. [...] Hon och några vänner har gått till barnvagnsbion för andra gången, och de är överens om att det hade varit svårt att komma iväg på vanlig bio. *Göteborgs-Posten* 3.12.2002

elcertifikat se *grönt elcertifikat*

finansfobi ångest inför räkningar eller meddelanden från myndigheter, som

ytrrar sig i motvilja att läsa sådana brev. 2003

- En ny sjukdom är enligt brittiska tidningen Guardian finansfobi. Nio miljoner briter skulle lida av denna, som ytrrar sig i att de får ångestsymtom eller skuldkänslor varje gång ett bankkuvett eller myndighetsbrev anländer. Det är en ovilja att ta itu med sina personliga finanser som måste betecknas som sjuklig, enligt den brittiska tidningen. Personer med dessa symtom är annars fullständigt samhällsanpassade och visar inga tecken på abnormitet. *Dagens Nyheter* 11.2.2003

□ jfr eng. *financial phobia* el. *fiscal phobia*

flitbonus se *närvaropeng*

förarstödjare person som skall vara ett stöd för chauffören på en buss där det brukar vara busigt. 2003

- Stämningen på nattbussarna i Örebro har blivit lugnare. Till stor del beror det på förarstödjarna. *Nerikes Allehanda* 21.9.2003

□ jämför äldre *kamratstödjare*

förlåtande (om väg eller bil) som är byggd så att trafikanter som begår fel skall ha möjlighet att klara sig ändå. 1997

- Vägen är mycket trafiksäker. Den slingrar sig inte genom naturen, utan erbjuder många fina raksträckor så att man kan köra om. Vägdikena är förlåtande vid avkörningar, så att skadorna på människorna begränsas. *Expressen* 16.10.1997

- Med den snöklädda toppen av Fuji-berget i fonden ligger Toyotas testanläggning där framtidens säkrare och mer förlåtande bilar tas fram. Avance-

rad teknik i bilarna ska korrigeras för mänskliga misstag. *Dagens Nyheter* 8.11.2003

glokal som är både global och lokal. 1998

- När ekonomi och politik överskrider sina gamla territoriella begränsningar bildas nya konflikt- och samarbetsmönster ... Först nu börjar samhällsforskare formulera modeller och begrepp för den nya världsordningen. Famlande söker man språkliga uttryck. Hur många av dessa terminologiska nyskapelser kommer att finna sin väg in i morgondagens ordböcker? Glokal: att förena det globala och lokala. *Svenska Dagbladet* 8.2.1998.

□ av eng. *glocal* av *global* och *local*; da o. no. *glokal*

glokalisera kombinera det globala med det mycket lokala, jämför *glokal*. 1999 – **glokalisering** ökad. anv. 1999

- Det glokaliserade nätverkssamhället [...] Vad som håller på att ske geografiskt kan karaktäriseras med ordet glokalisering; det globala och det lokala stärks på bekostnad av det nationella. Vi kan se det i de stora företagens agerande. Samtidigt som de blir globala flyttar de nära marknaden, organiserar sig enligt en fraktal organisationsmodell med likadana organismer på alla ställen. *Svenska Dagbladet* 29.12.1999

□ av eng. *glocalize*, *glocalization* av *globalize* och *localize* 1980-talet; da. o. no. *glokalisere*, *glokalisering*

googla söka efter information via sökmotorn *Google* på Internet. 2003

- Google grundades 1998 av två studenter vid Stanforduniversitetet i Kalifornien. Med sina blixtnasba och

träffsäkra resultat har söktjänsten snabbt blivit den helt dominerande på Internet och "googla" är numera nästan ett accepterat verb. Bolagets intäkter kommer via annonser och licensiering av söktjänster. *Affärsvärlden* 24.10.2003

□ da. *google*

grönt elcertifikat certifikat som visar att ett elbolag säljer miljövänlig el. 2002

- Krångliga elräkningar kan bli ännu krångligare år 2003. Då ska elbolagen även redovisa vad el från förnybara energikällor kostar. Förslaget ingår i den utredning om handel med *gröna elcertifikat* som i går överlämnades till näringsminister Björn Rosengren. Från år 2003 ska elkunder i Sverige vara tvungna att köpa en bestämd andel "grön" el. *Göteborgs-Posten* 1.11.2002

□ da. *grönt certifikat*

halvpudel: göra en halvpudel, halv pudel (trekvartspudel) be om ursäkt (på ett lagom ångerfullt och ödmjukt sätt), se äv. *labrador*. 2003

- "Sedan ABBA:s festivalvinnardagar har de bästa replikerna från Sverige alltför ofta handlat om biståndsminister Jan O Karlsson", skriver *Financial Times*, nöjd med att kunna berika sin läsekrets med ännu ett par svenska pärlor.

Den första lyder "djävla Texasgubbe", varmed Karlsson karaktäriserade president George W Bush. Den andra lyder "pudel" – enligt tidningen "en ömklig ursäkt avsedd att rädda ens karriär".

Fast biståndsministerns ursäkt till Texasgubben kan på sin höjd betecknas som "en halvpudel", menar den

kräsne skribenten. *Dagens Nyheter* 1.6.2003

• Det [uttrycket *en hel pudel*]. blev så populärt att det till och med gick på export, "to do a whole poodle". Sedan dess har det varit hel- och halvpudlar var och varannan dag i medierna. Nu senast i Almedalen. Maud Olofsson gjorde en "trekvarstupudel" efter sina nazi- och terroristuttalanden. *Falu Kuriren* 15.7.2003

□ bygger på *göra en hela pudel*, uttryck lanserat 2002 om Jan O Karlsson, som i en politisk affär först kaxigt vidhöll att han inte hade gjort något fel men sedan plötsligt svängde om och bad om förlåtelse på ett ytterst ödmjukt sätt, som en vädressed pudel. I *Financial Times* (2.2.2003) översätts det till *do a whole poodle*.

inbäddad journalist journalist som följer med anfallande militära trupper till ett krigsområde och åtnjuter skydd av dessa och som därför inte behöver tillstånd av den regim som anfalls, men som också är begränsad till det område som de anfallande trupperna behärskar. 2003

• En kolonn med över 200 amerikanska pansarfordon har trängt in staden [Tikrit] enligt en kanadensisk reporter från *National Post*, som följer styrkan som inbäddad journalist. *Dagens Nyheter* 14.4.2003

□ av eng. *embedded journalist*; jämför no. *inrullert journalist*

kameratelefon mobiltelefon med inbyggd kamera. 2001

• Helsingborgsföretaget Spectronic blev först i världen med MTM-mobilens, "Mobil Total Multimedia". Det har i flera år talats om denna tele-

fonkamera/kameratelefon. *Helsingborgs Dagblad* 21.3.2001

□ da. o. no. *kameratelefon*

kreativ skolgång iron.: elevers manipulerande för att få bättre betyg genom att byta till lättare ämnen, lättare utbildningslinje m.m. 2003

• Den statliga utredaren Lars Lustig kallar det kreativa skolgång när gymnasieelever i hela landet tar till olika knep för att få så höga slutbetyg som möjligt. Egentligen handlar det om rent och skårt fusk. Alltifrån reducerade studieprogram för begåvade elever till plötsliga avhopp sista terminen – för att man skall slippa slutbetyg och därmed få rätt att läsa upp ämnen på komvux. *Göteborgs-Posten* 20.12.2003

□ jämför *kreativ bokföring* 1995

labrador: göra en labrador be om ursäkt (på ett lagom ångerfullt och ödmjukt sätt), jämför *halvpudel*. 2003

• Nu är statsministern inte känd för att vara så pudelbenägen, men kunde han inte tänka sig att göra en liten labrador? frågade Kenth Högström (s) när KU frågade ut Göran Persson om hans roll i Fichtelius-affären. *Dagens Nyheter* 9.4.2003

ljudöra en apparat utformad som ett stort öra som optiskt visar om ljudnivån i en lokal är hälsosam eller inte. 2001

• Gympa utan risk för hörselskador – "ljudöra" varnar för oljud. Nu ska du kunna motionera örönsäkert. Åtminstone om du går på Friskis och Svettis i Örebro. Där har man köpt in "ljudöron" som varnar så snart det blir för höga decibelal. *Nerikes Allehanda* 30.5.2001

□ da. o. no *lydare*

lådvinsalkoholism alkoholism som tillskrivs ökad lättillgänglighet till vin i form av lådvin. 2003

- Susanne Ljung om lådvinsalkoholismen. Så lurar kvinnor av självbedrägeriboxen. Systembolaget ökade sin vinförsäljning med tio procent förra året. Mer än hälften var lådvin. Och det är kvinnor över 40 som dricker alltmer.
– Det är bara att parkera boxen i köket och betrakta den som lika vardaglig som en kartong med Yoggi. *Expressen* 11.2.2003

lätthelg dag då de flesta är lediga men då vissa i den offentliga förvaltningen måste arbeta, t.ex. skärtorsdagen, långfredagen, Kristi himmelfärdsdag och alla helgons dag. 1990

- jämför äldre *lätthelg*, som avsåg en mindre viktig helgdag, t.ex. för något mindre helgon, som då firades med mindre högtidlighet och inte var allmän vilodag

manga *-n, -or* (el. *mangaserier*) japansk tecknad serie. 1993 (se äv. *anime*)

- ... att alla fortfarande är så väldigt insnöade i att serier och "tecknat" är avsett för barn. Så fungerar det inte i Japan. I Japan är manga, och anime också för den delen, väldigt populärt i alla åldersgrupper. *Nerikes Allehanda* 1.4.2003

□ efter jap. *manga* av *man* 'oansvariga' och *ga* 'bilder'; da. o. no *manga*

modemkapare företag som ägnar sig åt *modemkapning*, äv. *modemkidnappare*. 2002 – **modemkapning** olovligt utnyttjande av någons modem, äv. *modemkidnapping*. 2003

- Konsumentverket agerar mot modemkapare på Internet. [...] Bolagen registrerar vilket telefonnummer surfaren använder och därefter har den som står för telefonabonnemanget fått fakturor från porrsajter. *Göteborgs-Posten* 18.10.2002

- På Konsumentverkets hemsida kan man läsa om företaget som sysslar med "modemkapning". Med ett enkelt musklick kan en dataanvändare luras att ladda hem ett uppringningsprogram, som därefter kopplar upp datorn mot en betaltjänst. Vad som hänt framgår först när en faktura anländer några månader senare. *Hallands Nyheter* 21.8.2003

modemkidnappare modemkapare (se detta ord) 2002 – **modemkidnapping** modemkapning (se detta ord) 2002

□ no. *modemkidnapping*

närvaropeng ekonomisk belöning till elev som kommer till skolan, äv. **flitbonus**. 2003

- För första gången införs närvaropengar som belöning i den svenska skolan. De elever som sitter i skolbänken varenda lektion kommer från och med i höst att få 4 500 kronor per år i två gymnasieskolor. Kommer eleverna för sent eller är sjuka eller frånvarande av andra skäl blir det obönhörligt avdrag.

Det är friskolorna Hallands turistgymnasium i Falkenberg och Falkenbergs designgymnasium – den senare med start i höst – som inför närvaropengen eller flitbonusen. Det hela är så nytt att Skolverket har tagits på sängen. *Dagens Nyheter* 14.1.2003

pompekunskap kunskap om något som kan vara trevligt att veta men som är oviktigt, såsom att Karl XII:s hund hette *Pompe*. 2003

- Det var en naturvetarklass som under en diskussion om kunskap, myntade begreppet "pompekunskaper". Vi hade talat om Karl XII och jag hade avslöjat att jag kom ihåg att han hade en hund som hette Pompe. Pompekunskaper kom att bli liktydigt med kunskap av ringa eller intet värde. *Nerikes Allehanda* 2.5.2003

promotiv som främjar (något); spec.anv.: hälsobefrämjande. 1997

- Vi vill göra Mora kommuns anställda hälsomedvetna, att de ska ta ansvar för sin egen hälsa. Det här är ett så kallat *promotivt* arbete, där vi vill förstärka det friska, säger Marianne Karlsson-Eriksson, som tycker att det är otroligt positivt att kommunen satsar på friskvård och låter de anställda motionera en friskvårdstimme i veckan. *Mora Tidning* 1.12.2003

□ av eng. *promotive* till *promote* 'främja, gynna'; da. *promotiv*

sal sars (se detta ord). 2003

- Den mystiska sjukdomen sal (svår akut lunginflammation) har hittills drabbat över 1 600 människor i 15 länder. Minst 60 personer har avlidit. *Nerikes Allehanda* 1.4.2003

□ *sal* förkortning av *svår akut luftvägsinfektion*; da. *sal*

sars en smittsam lunginfektion, först kallad *sal* (se detta ord). 2003

- Regeringen beslutade på onsdagen att lunginfektionen sars ska föras in i smittskyddslagen. Lunginfektionen

sars, som tidigare kallats sal i Sverige, klassas därmed som en samhällsfarlig sjukdom. *Nerikes Allehanda* 17.4.2003

□ efter eng. *sars* förkortning av *Severe Acute Respiratory Syndrome*, men den kan också fungera som förkortning av sv. *svår akut luftvägsinfektion*; da. o. no *sars*

social turism ny anv.: det att EU-medborgare från ett fattigt medlemsland kommer till ett rikare medlemsland i syfte att utnyttja de sociala förmånerna där. 2003

- Den danska regeringen föreslår att arbetare från de nya blivande EU-länderna i Östeuropa får uppehållstillstånd endast om de har ett arbete i Danmark. Förslaget är avsett att stoppa vad regeringen kallar "social turism". *TT* 7.11.2003

• Statsminister Göran Persson varnade förra veckan för "social turism" – att nya EU-medborgare skulle ta sig till Sverige för att komma i åtnjutande av den svenska välfärden. *Dagens Nyheter* 1.12.2003

□ jämför *social turism* slagord i början av 1990-talet för turism för "bredare folkgrupper"; da. *social turisme*

spår utbildningslinje i skolan. 2003

- Fyra inriktningar i stället för årskurser och klasser. Elever och lärare på Centralskolan är positiva till förslaget. Ett helt nytt sätt att jobba på håller på att utvecklas på Centralskolan i Laxå. Om några år kan sjuorna, åttorna och niorna vara borta och ersatta med fyra spår. Ett idrottsspår, skapande verksamhet, teknik/hantverk och språk/humaniora. *Nerikes Allehanda* 22.5.2003

□ da. *spor*

spädbarnsbio jämför *babybio*, *bebisbio*, *barnvagnsbio*. 2001

- Och när den moderna mamman går på spädbarnsbio [...] får spädbarnet stimulans i flygande fläng från bioduken, inte från den egna föräldern. *Föräldranätet Debatt 12.2.2001* <www.foraldrar.com>

stalka maniskt förfölja, se äv. *stalker*. 2002

- Självklart ska folk betala dyrt för att se mig *strippdansa* på scen – men de där äckliga typerna som *stalkar* mig efteråt är ju helt sjuka i huvudet *Expressen 28.11.2003*

□ av eng. *stalk* 'smyga sig på; förfölja'; da. o. no. *stalk*

stalker person som besatt av någon (i synnerhet en känd person) och förföljer denne på ett maniskt sätt, jämför *stalka*. 1996 – **stalking** el. **stalkning** manisk förföljelse, jämför *stalka*. 2003

- Kända personer med en sak gemensamt – de är förföljda. De har en besatt beundrare som går över gränsen. En stalker. Visst är det trevligt med hängivna fans [...] Men [...] ibland byts beundran till hot. I USA är fenomenet välkänt och kallas för *stalking*. *Expressen 23.3.2003*

□ av eng. *stalker* 'jägare; förföljare och *stalking* 'förföljelse'; da. o. no. *stalker*, *stalking*

svennekoloni plats där det bor många svenskar (och inte så många invandrare). 2003

- Haninge är en svennekoloni och det bor massor av rasister här. Det finns mycket att gå emot, en sorts underdog-känsla. Det har alltid varit jag mot hela världen. *Vår bostad 5/2003*, s. 67, *intervju med punkartisten Love Antell*

□ till *svenne* i betyd. 'svensk' (i motsats till invandrare); *svenne* kan också stå för *medelsvensson*.

svennefiera el. **svennifiera** lägga sig till med vanor som förknippas med medelsvensson eller svenskar i motsats till invandrare. 2003 – **svennefiering** el. **svennifiering** 2002

- Parallellt [...] finns också en svennefiering. [...] Det känns skönt att sitta hemma med några polare i nätbrynja, kolla på Tipsextra och fjärta i soffan. *Svenska Dagbladet 20.9.2002*
- – Och när jag var i Tunisien och försökte hitta mina arabiska rötter, då lyssnade mina kusiner på Madonna. [...] Hans inre förvirring var stor, men utåt hade han bra koll. Han var en riktig arab, skulle aldrig "svennifiera" sig, aldrig bli en halt kamel. *Dagens Nyheter 10.8.2003*, *intervju med författaren Hassen Khemiri*

□ till *svenne* i betyd. 'medelsvensson' eller 'svensk' (i motsats till invandrare)

taikonaut kinesisk astronaut. 2002

- Världen har fått sin första taikonaut. Halv ett i natt svensk tid landade Kinas första rymdfarare Yang Liwei, 38 – efter 21 timmar i rymden. *Expressen 16.10.2003*
- till kinesiska *taikong* 'rymd' efter mönster av den amerikanska benämningen *astronaut* och den ryska *kosmonaut*; da. o. no. *taikonaut*

talpenna en liten skanner i form av en penna som läser upp orden i en text. 2003

- Språkligt sett är Svensk Talpenna mycket bra. Det är en handhållen skanner, inte större än en spritpenna,

som läser högt. Man drar den över tryckta ord. Talpenan läser då ordet högt. Trots att det är syntetiskt tal så blir det rätt. *Computer Sweden 1.8.2003*

temakonfirmation konfirmation med visst tema vid sidan av undervisningen. 2003

- Av tradition ska man konfirmeras under pingsthelgen, den helg som firas till minne av kyrkans "födelse" då lärjungarna började sprida budskapet om Jesus Kristus. Under senare år har traditionen allt mer tunnats ut till förmån för temakonfirmationer både före och efter pingsthelgen. Där finns både fotbollskonfirmation, ridkonfirmation och fyraveckors lägerkonfirmation. *Nya Wermlands-Tidningen 10.6.2003*

tidsfönster lucka i ett tidsschema, tillfälle då man har chans att göra något. 1993

- Som familjeföretag har vi inga aktieägare att tänka på. Jag kan plöja ner pengarna i forskning och utveckling. Nu är det vi som är ledande. Vi har ett tidsfönster där vi är ensamma, sedan kopierar de oss. Så vår forskning och utveckling måste fortsätta, inte bara tekniskt utan inom marknadsföring och finansiering också. *Dagens Nyheter 10.6.1993*

□ efter eng. *time-window* urspr. en term inom signalteknik o. datateknik; da *tidsvindue*, no. *tidsvindu*

trekvartspudel se *halvpudel*

tröskelboende tillfällig bostad för person med sociala problem i väntan på egen bostad. 2003

- Räddningsmissionens Lisbet har

hjälp! Robban till ett tröskelboende i Högsbo. *Dagens Nyheter 16.11.2003*

äga frågan (el. **problemet**) uppträda som om man har ensamrätt till att uttala sig om, formulera eller hantera en fråga (ett problem). 1997

- Det räcker inte att "äga frågan", man måste också ha ett program. *Dagens Nyheter 25.6.1997*

- Vi försöker ta ett initiativ och äga problemet i stället för att problemet äger oss, säger C-G Hjorth, nationell projektledare för Flexwork och anställd i Svenska Industritjänstemannaförbundet, Sif. *Göteborgs-Posten 23.2.1999*

□ efter eng. *own the problem*, da. *eje problemet*, no. *eie problemet*

I arbetet med ordlistan har vi som vanligt haft nytta av samarbetet med Svenska Akademiens ordboksredaktion och Språkdata vid Göteborgs universitet. Språkdatas databas Språkbanken liksom pressdatabaserna Presstext och Mediearkivet har varit ovärderliga för kontroll av ålder och frekvens samt vid sökning av belägg.

Liksom förra året har vi haft hjälp av våra frivilliga excerptister, som systematiskt letat efter nya ord. Vi tackar *Björn Dahlborn* (Karlstad), *Kristina Gareby Hjerpe* (Stockholm), *Christer Magnusson* (Stockholm), *Karin Marcusson* (Hallsberg), *Susanne Rudholm* (Skellefteå), *Hilda Svensson* (Uppsala), *Johan Svensson* (Malmö), *Björn Tunström* (Stockholm), *Lars Wiklund* (Täby) och *Ann-Marie Vinde* (Stockholm). Vi vill också tacka alla andra som mer sporadiskt bidragit med tips om nya ord. ■

F R Å G O R & S V A R

Tillgänglig, tillgängligt eller tillgängliga?

Vilken mening är korrekt? 1) "Internet och telefon finns *tillgängligt* för turistinformation" 2) "Internet och telefon finns *tillgänglig* för turistinformation" 3) "Internet och telefon finns *tillgängliga* för turistinformation".

Joakim Heise

Svar: Om man samordnar två abstrakta uttryck som inte har samma genus, får man ibland problem när man kommer till ett böjbart predikativ, i det här fallet *tillgänglig*. Pluralformen "Internet och telefon finns *tillgängliga* för turistinformation" verkar inte naturlig när man har substantiv som är så pass abstrakta. (Det är ju knappast själva den konkreta telefonapparaten det är fråga om, utan tjänsten.) Man kan komma ifrån problemet genom att ändra formuleringen, t.ex. "Internet och telefon finns att tillgå för turistinformation" eller helt enkelt "Internet och telefon finns för turistinformation".

Men om man inte vill ändra formuleringen, så väljer man form på *tillgäng-*

lig utifrån någon av följande modeller:

A. Man låter det sista ordet bestämma, alltså: "Internet och telefon finns *tillgänglig* för turistinformation" men "Telefon och Internet finns *tillgängligt* för turistinformation".

B. Man använder neutrumformen *tillgängligt* oavsett genus på orden i subjektsdelen och oavsett ordningen på orden, eftersom man tolkar sådana här fraser som en helhet och eftersom det är fråga om något som är abstrakt. "Internet och telefon finns *tillgängligt* för turistinformation" och "Telefon och Internet finns *tillgängligt* för turistinformation". Man

Pluralformen verkar inte naturlig när man har substantiv som är så pass abstrakta.

skall då helst låta det ord som är mest abstrakt, alltså *Internet*, stå sist. När detta dessutom har neutrumgenus, så verkar det ännu bättre.

Det här innebär att om man låter *telefon* gå före *Internet*, så landar man i "Telefon och Internet finns *tillgängligt* för turistinformation", vare sig man resonerar enligt A eller B.

Birgitta Lindgren

Flajer eller flyer

Vi ska göra en artikel om de små vykortslänkande lappar som ligger på kaféer och i butiker och gör reklam för till exempel klubbar och konserter. *Flajer* eller *flyer*? *Flajer* är väl att föredra, eftersom det går att böja i svensk pluralform: flera *flajrar*. Eller ska man ändå använda engelsk plural: *flyers/flajers*?

Thomas Pihl
Eskilstuna-Kuriren

Svar: I många fall kan man använda gamla etablerade beteckningar i stället för modeordet *flajer*, t.ex. (allt efter sammanhanget) *inbjudan*, *information*, *häfte*, *reklam* eller *informationsblad*, *inbjudningsblad*, *inbjudningskort*, *flygblad*, *reklamklapp* och liknande. I en artikel som handlar om själva företeelsen passar förstas inte den lösningen. Den försvenskade

FRÅGOR & SVAR

stavningen *flajer* har blivit mycket etablerad och är i stort sett lika vanlig som *flyer*. Den är också att föredra. Försvenskningen möjliggör på ett enkelt sätt pluralen *flajrar* (jfr *vajrar* till *vajer*), men än så länge upplevs den böjningen uppenbarligen som konstig. Vi har inte lyckats hitta den i verklig användning, åtminstone inte i vanlig tidningstext.

Däremot är *flajersen* ganska vanlig form. Så valet står mellan att använda det redan etablerade *flajers* (vilket som vanligt vad gäller engelsk plural leder till problem i bestämd form) eller att försöka gå i bräsch för *flajrar*. Vi har förståelse för båda valen, även om *flajrar* vore behändigast i det långa loppet.

Jan Svanlund

Här vi är?

Vid en pratstund med en väninna utspann sig följande: "Det skall bli 10 grader varmt", sa jag "Här vi är?" undrade väninnan. För mig låter det helt fel att säga så. Det borde heta "Här, där vi är?" eller "Där vi är?" tycker jag. Kan tilläggas att väninnan är

skånska. Kan det var något dialektalt?

Inga-Lill Johansson

Svar: Svenska Akademiens ordbok tar upp den här användningen av *här* men den bedöms som "numera knappast bruklig" i riksspråket. Men i dialekter verkar den leva kvar.

Chefen för Dialektarkivet i Lund, Göran Hallberg, meddelar att denna användning av *här* är fullt levande i skånskan, åtminstone bland medelålders och äldre skåningar, inte bara i landsbygdsdialekt utan även i regionalt uppblandat stadsmål. Han berättar att två medarbetare på arkivet, Eva från Kivik och Marianne från Lund, har uttryckt som "Här vi är" det fullt med folk" helt naturligt i sitt talspråk.

Birgitta Lindgren

Krog om restaurang?

Fanns det möjligen någon som har en aning om varför det gamla *krog* fortfarande används om förstklassiga restauranger i Stockholm? I Göteborg har *krog* klart lägre stilvärde.

Peter Cassirer, Göteborg

Svar: Det här är en fråga som dyker upp då och då. Åsikterna brukar gå isär, även inom branschen. Men för många är *krog* ett neutralt ord. Kort och behändigt. Det som skiljer *krog* från andra restauranger är att det garanterat serveras sprit där.

Birgitta Lindgren

En miljon gånger mindre än

Har ni någon rekommendation om uttryck av typen *en miljon gånger mindre än*? Vi får ibland läsarbrev som kräver att vi skriver *en miljon del av*. Jag hittar inget om detta i era skrivregler. Bör inte det lättskrivna (och, menar vi, tydliga) här få prioritet över det matematiskt logiska?

*Björn Fjæstad,
Forskning & Framsteg*

Svar: Skaltuttryck är som regel inte symmetriska. Oftast används den högin-tensiva delen av skalan för att beskriva hela dimensionen; den markerar vilken skala vi talar om. Vi mäter storleken/tyngden/bredden/längden/höjden på föremål, vi mäter inte litenheten/lättheten/smälheten/

FRÅGOR & SVAR

kortheten/lågheten. Och vi frågar t.ex. "Hur stor/tung/bred/lång/hög är soffan?" utan att för den skull antyda att soffan är vare sig särskilt stor/tung/bred/lång/hög.

Även i jämförelser är det den intensiva skaldelen som används. Multiplikation indikerar alltså högre måtvärden: A väger 15 kilo och är tre gånger så tung som B, som väger 5 kilo. För att uttrycka att en entitet ligger närmare den lägintensiva delen av skalan använder vi bråktal: *A är en tredjedel så stor/tung/bred/lång/hög som B.*

I de problematiska uttrycken ovan används emellertid multiplikationsjämförelser för att uttrycka att en entitet ligger närmare den lägintensiva polen av skalan: *A är tre gånger så liten/lätt/smal/kort/låg som B.* Här indikerar således multiplikationen lägre måtvärden, vilket ibland kan bli förvillande. Sådana uttryckssätt är dock inte ovanliga, och de flesta förstår dem rätt. Men lite bryderier skapar de. Det händer också att bråktal används på liknande sätt: *A är en tredjedel så liten/lätt/smal/kort/låg som B.* Här kan man inte vara säker på vad som menas: 'A är lätt (etc) och bara en tredjedel så tung

som B' eller möjligen 'A och B är lätta men A är ändå tre gånger så tung som B'.

Eftersom en del oklarheter kan uppstå och eftersom många människor störs av sådana jämförelseuttryck, kan det vara klokt att avstå från dem, kanske särskilt i en tidskrift som "Forskning och Framsteg". I stället får man alltså säga: *A är en*

Här indikerar multiplikationen lägre måtvärden, vilket ibland kan bli förvillande.

tredjedel så stor/tung/bred/lång/hög som B (men båda är små/lätta etc) eller också får man vända på det till *B är tre gånger så stor/tung/bred/lång/hög som A (men båda är små/lätta etc)*

Jan Svanlund

Kat, khat eller qat?

I nom Tullverket har det uppstått en dispyt om den svenska stavningen av växten *Catha edulis*, som

används som narkotika av personer med ursprung i Etiopien och Eritrea. Förra året beslagtogs inte mindre än 8 ton av växten, som vi i Tullverket benämner *khat*, i enlighet med Nationalencyklopedins stavning, som f.ö. även brukas av tullmyndigheterna i Storbritannien och Tyskland. Vissa tjänstemän i Tullverket envisas emellertid med att ordet skall stavas *kat*, därför att CAN, en svensk institution som sysslar med narkotikafrågor, gör det.

Sven Heilo, Tullverket

Svar: I svenska texter har såväl *kat*, *khat* som *qat* förekommit som svenska benämningar på växten *Catha edulis*.

Vid vetenskaplig återgivning av arabiska ord och namn ersätter *q* ett tecken som i arabiskan står för ett i övre svalget bildat k-ljud, för att ge en grov beskrivning. Samma arabiska tecken och ljud förekommer i de ord som utgör grunden för våra importord *kaffe (qawaḥ)*, *Koranen (al-Qurʾān)* och *kadi (qadī)*.

I ett äldre återgivningssystem användes beteckningen *kh* i samma funktion som *q* används i dag, medan *kh* numera används som ersättning för ett annat

FRÅGOR & SVAR

arabiskt tecken med ett helt annat ljudvärde. Mot den bakgrunden bör stavningen *khat* kunna uteslutas som kandidat.

Även om både *kat* och *gat* kan accepteras för återgivning i svensk text, är det den förstnämnda som har etablerat sig i svenskt mediespråk. Stavningen *kat* innebär en anpassning av samma slag som *kaffe*, *Koranen* och *kadi* har råkat ut för, vilka sedan gammalt har stavats med *k*. Det finns inget att erinra mot denna till svenskan anpassade stavning. (Ordet bör på svenska uttalas stavningsenligt med långt a-ljud, rimmande på *mat*, inte på *matt*.)

Claes Garlén

Malin junior

Jag hade just nu en livlig diskussion med en vän angående ordet *junior* som en kategoribestämmning. Man kan ju knappast säga *Malin junior*. Vad heter det i femininform? Är detta ännu ett fall av den brutala könsdiskrimineringen? Var härstammar ordet *junior* ifrån?

Malin

Svar: Ordet *junior* kommer

från latin och det betyder 'yngre', och motsatsen *senior* kommer också från latin och betyder 'äldre'. Man kan jämföra *senior* och *junior* med motsvarande användning av *den äldre* och *den yngre* i svenskan.

Det finns inget språkligt formellt hinder för att använda orden *senior* och *junior* om flickor och kvinnor. I latinet kan former som *senior* och *junior* uppfattas som både maskulinum och femininum. Men de har hittills knappast använts om flickor och kvinnor. De brukar traditionellt skilja en fader från en son. Att de bara brukar användas om personer av manligt kön är kanske inte direkt utslag av könsdiskriminering utan beror snarare på olika namnskick för män och kvinnor. I äldre tider var det bl.a. i England vanligt att uppkalla sonen efter fadern. Ett sätt att skilja John Smith från sonen John Smith var att lägga till *senior* efter faderns namn och *junior* efter sonens namn. Så gjorde man också när man omtalade en fader och son med bara efternamn, oavsett om de hade samma förnamn eller ej, *Brown senior* och *Brown junior*.

Svenskan och andra språk har övertagit *senior* och

junior, även om det kanske inte används så mycket i svenskan.

Jag har inte stött på att någon skulle använda *senior* och *junior* tillsammans med bara ett förnamn. Det brukar också vara så att personer som kallas *senior* och *junior* i förhållande till

Ett sätt att skilja John Smith från sonen John Smith var att lägga till *senior* efter faderns namn och *junior* efter sonens namn.

varandra är släkt, men det ligger inte i ordens grundbetydelse. Så, som ett alternativ till benämningar som *Stor-Johan* (eller *Stora Johan*) och *Lill-Johan* (eller *Lilla Johan*) på en arbetsplats e.d. kan man gott tänka sig *Johan senior* och *Johan junior*, och rimligen också *Malin senior* och *Malin junior*.

Birgitta Lindgren

En ny bild av svenska språket

JAN ANWARD

Svenska Akademiens språklära är något mycket mer än en förenklad version av den stora *Svenska Akademiens grammatik*. Tor Hultman gör egna analyser som ibland kan vara tydligare än akademigrammatikens, t.ex. av ordklasssystemet. Men bilden av skriftspråkets meningsbyggnad är en idealisering på väg att crackelera. Jan Anward, professor i språk och kultur i Linköping, recenserar en bok som bara flagellanten bör låta bli att läsa.

Svenska Akademien har ökat takten i sin grammatikproduktion. Efter Enbergs språklära 1836, som enligt Sture Allén "väckte ... föga anklang" (jag har själv inte läst den), hände ingenting av betydelse förrän 1999, då Svenska Akademiens Grammatik (SAG) i fyra band utgavs. Nu, bara fyra år senare, är det dags

igen. *Svenska Akademiens språklära*, författad av Tor G. Hultman, presenterades lagom till Bok- och biblioteksmässan i höstas.

Som framgår av Horace Engdahls förord, är språkläran tänkt för läsare som vill förstå det svenska språkets uppbyggnad men som inte riktigt är beredda att plöja igenom SAGs 2 745 sidor. Hultmans bok är en häändigare volym på 342 sidor. Det mindre formatet ger en helt annan överblick, även för dem som har läst eller kan tänka sig att läsa (i) SAG. Självklart innebär det också färre detaljer.

Men det skulle vara helt fel att betrakta Hultmans språklära som en kortare, förenklad version av SAG. Språkläran är ett självständigt arbete, med ett annat syfte, nämligen att ge svensktalande en vetenskapligt korrekt men ändå lättillgänglig bild av de språkliga resurser som de har till sitt förfogande. I det ligger också en normativ avsikt, att avråda från "vissa

bruk som inte har införlivats med det allmänt godtagna svenska standardspråket”, som Engdahl uttrycker det i sitt förord.

Jag kommer nedan att kommentera språklärens båda syften, det deskriptiva och det normativa, i den ordningen. Men först några allmänna ord.

Tor Hultman har ju skämt bort oss. Efter *Liten svensk grammatik* (Hultman 1975) har vi rätt att vänta oss att böcker av Hultman skall vara roliga, pedagogiska, insiktsfulla och medvetet skrivna. Språkläran uppfyller väl de förväntningarna. Jag kunde ge en lång lista på finesser som gör boken dubbelt läsvärd. Låt mig bara nämna tre. Avsnittet om verbens pluralformer (avsnitt 8.3.3), där formerna också används, är ett litet metagrammatiskt mästerverk. Att använda en passus ur Torgny Lindgrens *Hummelhonung* som genomgående exempel är ett gott pedagogiskt grepp, som också får en att fundera över själva passusens innebörd och dess koppling till Hultman och hans arbete. Slutligen, eftersom Lindgren är en av De Aderton, så utför passusen också, tillsammans med en snabb genomgång av ordet *torsdag:s* etymologi på s. 35, en slags dubbel signering av verket.

Beskrivningen

Språkläran har en handfast syntetisk disposition, från det minsta till det största. Till skillnad från SAG har språkläran en systematisk beskrivning av svenskans ljudsystem, i kapitel 2. I samma kapitel finns också en genomgång av svenskans stavning. Därefter följer en genomgång av

ord och ordklasser i sju kapitel, en fraslära i åtta kapitel och en satslära i tre kapitel. Boken avslutas med en kort litteraturlista, mest tänkt som en komplettering till bibliografin i SAG, en förteckning över starka och oregelbundna verb och ett omfattande register.

Boken är sober och layouten gör texten lättläst och dispositionen överblickbar. De inre marginalerna hade dock gärna kunnat vara mer generöst tilltagna.

Det finns mycket i språkläran som skulle förtjäna kommentarer och diskussion. Jag märker dock att jag inte är särskilt oenig med Hultman, när det gäller konkreta detaljanalyser. Visst händer det, jag kan till exempel inte förstå varför infinitivmärket *att* inte hänförs till subjunktionerna, men det är ganska sällan ändå. I

den här recensionen tänker jag därför framför allt diskutera den stora bilden, vad det är för slags figur som tonar fram när svensktalande läser om det språk de själva använder. När det gäller det deskriptiva kommer jag att fokusera på ordklasser och ordföljd.

Språkläran står självklart på SAGs axlar. Dock följer den inte alltid SAGs analyser. Det gäller i särskilt hög grad analysen av svenskans ordklasser, och där tycker jag att språkläran ger en tydligare bild av svenskan än vad SAG gör.

Hultman utgår från en analys av ordklasserna som ytterst härrör från den latinske grammatikern Varro (Robins 1990: 58–59). I den analysen är det två morfologiska egenskaper hos ord – d.v.s. egenskaper hos ordens böjning – som grund-

Avsnittet om verbens pluralformer är ett litet metagrammatiskt mästerverk.

lägger deras ordklassstillhörighet, förmågan att ta nominal böjning (numerus, bestämdhet, kasus) och förmågan att ta verbal böjning (tempus, modus, diates). Vi får då fyra möjliga ordklasser: 1) ord som kan böjas nominalt, men inte verbalt; 2) ord som kan böjas både nominalt och verbalt; 3) ord som kan böjas verbalt, men inte nominalt; 4) ord som varken kan böjas nominalt eller verbalt.

I Hultmans analys av svenskan ser detta ut så här:

Ord som kan böjas nominalt, men inte verbalt:
substantiv, adjektiv, pronomen, räkneord

Ord som kan böjas verbalt:
verb

Ord som inte kan böjas alls:
adverb, prepositioner, infinitivmärket *att*, konjunktioner, subjunktioner, interjektioner

Detta kan jämföras med SAGs analys (SAG 2: 7-12):

Stora klasser av böjliga ord:
substantiv, adjektiv, verb

Särskilda klasser av böjliga ord:
egennamn, pronomen, particip, räkneord

Oböjliga ord:
adverb, prepositioner, infinitivmärket *att*, konjunktioner, subjunktioner, interjektioner

En poäng med Hultmans analys (som han gärna kunde ha gjort lite tydligare) är

att particip utan problem kan räknas till verben. I svenskan är det ju så att klasserna 2 och 3 är samma klass: de ord som kan böjas verbalt är också de ord som kan böjas både verbalt och nominalt.

En annan poäng är att den undviker den klart suddiga distinktionen mellan stora och särskilda klasser av böjliga ord.

En tredje poäng är den ganska tydliga kopplingen mellan morfologiska och syntaktiska egenskaper som man får i Hultmans analys.

Nomen (ord som kan böjas nominalt, men inte verbalt) kan användas som subjekt, objekt och attribut, verb kan användas som huvudord i satser, och oböjliga ord kan användas som adverbial. Kopplingen är förstas inte perfekt, eftersom adjektiv också kan användas som adverbial (*han tänkte smart*), och eftersom prepositioner också kan användas som attribut (*våningen under*). Men den är tillräckligt bra för att ha ett högt informationsvärde. Den har dessutom förlätt Hultman till att räkna in räkneorden bland nomina. Syntaktiskt sett hör de hemma där, men morfologiskt sett hör de väl snarast till klassen av oböjliga ord.

När nu Hultman på ett så förtjänstfullt sätt grundlägger svenska ordklasser i deras förmåga att böjas, så är det dock synd att han inte också passar på att ge en allmän bild av svenskans böjningssystem. Eftersom språkläran har ett kapitel om svenskans ljudsystem, så hade det varit lätt att gå vidare och beskriva det begrän-

En poäng är kopplingen mellan morfologiska och syntaktiska egenskaper.

sade ljudsystem som används i svenska böjningsändelser, liksom de ganska starka begränsningar som finns för böjningsändelsernas form, betydelse och relativa position (Teleman 1969, Brodda 1979, Kvist 1995). Exempelvis är *sen* av de få tillättna konsonanterna i svenska böjningsändelser, den kommer nästan alltid sist, och den har alltid en relationell betydelse.

Ordföljden

När det gäller ordföljden i satser och fraser, så följer Hultman SAG ganska nära. Dock gör Hultman, till skillnad från SAG, ingen poäng av annexen, de relativt självständiga led som kan föregå eller följa en sats i en skriven mening eller i en talad tur (*Men **Tor** **då**, han är klok, **han***). Det är lite snopet, eftersom vi numera har en god uppfattning i alla fall om de framförställda annexens ordföljd (Lindström 2001). Orden i *ja men hördu Tor* kan bara uppträda i den ordningen.

I likhet med SAG avstår språkläran från att presentera ett enhetligt satsschema för svenskan. Man skulle kunna beskriva olika satstypers ordföljd i förhållande till ett schema av typen

Annex
Satsbas
Typplats (finit verb eller subjunktion)
Subjekt
Satsadverbial
Verb
Objekt
Predikativ
Adverbial
Annex.

I stället laborerar Hultman med olika scheman för huvudsatser och bisatser, och dessutom med olika scheman för olika

slags huvudsatser och bisatser. Det gör bilden av svenskan otydligare. Det finns självklart problem med ett enhetligt satsschema, till exempel att det inte täcker *att*-satser med huvudsatsordföljd (*Sedan märkte jag ju att hon var ju alldeles ny*). Men den rimliga strategin tycker jag borde ha varit att presentera både schemat och problemen.

Samma resonemang gäller Hultmans behandling av de olika slags fraser som finns i svenskan. Eftersom SAG avstår från ett enhetligt satsschema, så avhänder man sig också möjligheten att generalisera satsschemat till ett allmänt sats- och frasschema (se Anward 1999 och Plat-zack 1998 för olika förslag). Däremot för SAG, i kapitel 13, ett resonemang om frasers allmänna struktur. I senare kapitel i band 3 presenterar man sedan ett antal scheman för nominalfraser samt ett nägorlunda enhetligt schema för adjektivfraser, verbfraser, participfraser och adverbfraser. Det hade varit informativt om Hultman hade kunnat förlänga de generaliserande tendenserna i SAG och relatera sin beskrivning av olika slags fraser till ett enhetligt frasschema (med satsschemat som ett specialfall). Då hade, på samma sätt som för ordklasserna, en tydlig bild av svenskans särart kunnat framträda.

En sista kommentar kring ordföljd kan göras. Hultman beskriver (i avsnitt 20.4.3) ordföljdens funktioner. Han tar där upp ordföljdens grammatiska och informationsstrukturerande funktioner, men utelämnar märkligt nog det som på svenska brukar kallas viktprincipen, Behaghels lag om växande satsdelar. Viktprincipen säger att i språk som inte har huvudordet sist i fraser och satser placeras långa och komplexa led sist i frasen/satsen. I språk som har huvudordet sist i fra-

ser och satser placeras långa och komplexa led först i frasen/satsen. En preciserad version av viktprincipen förklarar ganska väl balansen mellan framförställda och efterställda bestämningar i svenskan, liksom de efterställda bestämningarnas ordning och en del mindre ordföljdsfinesser i satsers mittfält. Därför hade den varit väl värd att ta upp i sammanhanget.

Normeringen

Varje beskrivning av ett språk lämnar en rest, ett oräkneligt antal uttryck som inte tillhör språket. I vissa fall är den resten oproblematiserad. Det kan ju tyckas föga anmärkningsvärt att en beskrivning utesluter uttryck som ingen använder.

Hultman exemplifierar sådana uttryck med **ett liten mugg* (s. 5 – asterisken markerar en ogrammatisk form). Just det uttrycket är dock lite problematiskt. Hultman behöver kvalificera sitt uteslutande med att ingen ”som behärskar svenskan på infödd nivå” (s.5) skulle använda uttrycket, eftersom den här typen av uttryck faktiskt förekommer i vår omgivning. Hade han använt **Med gjort längs!* som exempel hade han inte behövt den kvalifikationen.

Det väcker förstas frågan om hur vi egentligen bär oss åt när vi bildar uttryck som befinner sig utanför språket. Både grammatiker och poeter använder sig ju av den förmågan, för att bilda ogrammatiska meningar respektive ta sig poetiska friheter. Vad jag vet har vi inget bra svar på den frågan.

Lite mer intressant blir det när en beskrivning införlivar uttryck som ingen använder. Det är ju oundvikligt, eftersom det ligger i språkets natur att ”[det] mesta är osagt” (Althoff 1996). Vi har alltid möjligheten att bilda nya uttryck i enlig-

het med mönster som stöds av vår erfarenhet. Dock är det inte självklart precis vad som ligger i den förmågan. Pär Segerdahl (1998) pekar med rätta på skillnaden mellan den formella möjligheten att säga *Öppna berget!* och möjligheten att verkligen mena något med det uttrycket. Och det är inte precis självklart att alla de puristiska nybildningarna i Collinders *Svensk ordhjälp* (Collinder 1968) skall sägas tillhöra svenskan, även om de är bildade i enlighet med produktiva mönster. I båda fallen verkar en myntning, en genuin och efterföljansvärd användning av uttrycket, vara nödvändig för att uttrycken skall lämna det blott formellt möjligas domän. Omvänt kan en kraftfull myntning införliva sådant som inte borde vara formellt möjligt. Hasse Alfredssons *om x tycker jag inte* är ett bra exempel.

Ibland stöter också uttryck på patrull som är produktivt bildade och som inte behöver någon myntning. Omöjligheten att använda adjektiv som slutar på *d* eller *t* i neutrum singularis – **ett rätt och latt barn* – är ett sådant fall. Hultman behandlar kortfattat denna omöjlighet (s. 87) men underlåter att nämna den enda fungerande beskrivningen av denna omöjlighet, Grünbaums generalisering att det bara är negativt värderande adjektiv som saknar neutrumformer (Grünbaum 1998).

Språket

Varje rimlig beskrivning av ett språk blir normativ, eftersom den måste införliva vissa icke använda uttryck och utesluta andra. Men normering i gängse mening handlar inte om det, utan om att utesluta uttryck som språkbrukare (på infödd nivå) faktiskt använder. På detta sätt skapas en bortträngd del av språkbruket.

Denna del har Milner (1978), med en lacansk term, döpt till *lalangue*. På svenska kan vi kalla den *språket*.

Hultmans mästerliga avsnitt om verbens pluralformer (avsnitt 8.3.3) blyxtbelyser de båda typerna av normering. Pluralformerna som kongruensformer (*kakorna äro goda*), en användning som inte längre finns, införlivas med språket, genom beskrivning och genom användning. Där emot utesluter Hultman (i fotnot 66 på s. 166) ur språket och hänför till språket det enda levande bruket av pluralformerna: som mysfaktor på bonader, dukar och i julreklam och julkataloger: *Kaffetären den bästa äro*.

Hultmans överväganden när det gäller vad som skall uteslutas ur språket är knappast kontroversiella. Så vitt jag kan se återspeglar de i hög grad konsensus inom den svenska språkvården. Satsflätor är ok, men man ska det ta det varligt med dubbelsupinum och undvika det helt i skrift, typ. I några fall är Hultman genuint villrådig, som när det gäller valet mellan sva- ga adjektivformer som slutar på *a* och sådana som slutar på *e*. *den enda/ende guden*. Då blir texten informativ på ett lyckligt sätt. Någon gång har jag en känsla av att normeringsdiskussionen inverkar menligt på beskrivningen. Hultman ägnar en del text åt att förklara att det inte är så farligt med satsflätor, till förfång för en presentation av de ganska välförstådda villkoren på satsflätor (SAG 4: 419-431).

I denna normativa konsensus finns också en bild av svenskan, en idealiserad analys av svenskans yttrandestruktur. Den visar sig i Hultmans råd att låta grafiska meningar återspegla den syntaktiska strukturen (s. 279) och kan sammanfattas så här:

Verb i presens och preteritum är huvudord i huvudsatser och bisatser.

Verb i imperativ är huvudord i huvudsatser.

Verb i supinum styrs av verbet *ha*.

Verb i infinitiv är huvudord i satsförkortningar.

Huvudsatser används som meningar.

Bisatser och satsförkortningar används som satsdelar.

Denna idealiserade bild har med tiden krackelerat. Åtskilliga uttrycksmöjligheter som den utesluter har funnit sin väg in i standardspråket. Dit hör självständigt använda bisatser och satsförkortningar (*Att hon inte såg sig för!*, *Inte gråta!*), bisatser med huvudsatsordföljd (*Sedan märkte jag ju att hon var ju alldeles ny*), så kallad *hastrykning* (*Vi vet inte vem som gjort det*) och *pseudo-samordningar* (*Hon är och hämtar dem*). Men de har ändå, liksom satsflätor, status av ett slags undantag.

Dock, om vi till dessa "undantag" lägger uttryckssätt som fortfarande befinner sig i språket, som dubbelsupinum (*Sådant har jag aldrig kunnat sagt*), dubbelimperativ (*Våga väg dig!*) och dubbelpresens (*Interna samtal inom campusområdet ska fungera*, se vidare Anward 2002), så kan vi se hur en annan bild av svenskans yttrandestruktur framträder under den krackelerade övermålningen.

Demagogiskt tillspetsad kunde den bilden se ut så här:

Verb (oavsett böjningsform) är huvudord i huvudsatser, bisatser och satsförkortningar.

Huvudsatser, bisatser och satsförkortningar används som meningar och satsdelar.

Stiliserad som den är, är den ändå mindre missvisande när det gäller förekommande språkbruk än den som ligger i den normativa konsensusen.

Det är förvisso så, som Horace Engdahl framhöll på Bok- och biblioteksmässan, att den som, särskilt i mer offentliga sammanhang, språkar i enlighet med den senare bilden drar öron och blickar till sitt språkbruk. Det är nödvändigt att veta, men jag tycker också att det kunde gagna svenska språkbrukare att få veta att det finns ett val. De råd som ges i språkläran kan ges ändå, med samma motivering. Det väsentliga är att standardsvenskan avmystifieras och tas för vad den är: en valmöjlighet för medvetna språkbrukare i speciella sammanhang.

Det vore dock djupt orättvist att kritisera Hultman för att inte problematisera den normering som finns i språkläran. Då hade han behövt skriva en annan bok, med en annan uppdragsgivare. Problematiseringen måste göras någon annanstans. Därav det ovanstående.

Som jag redan skrivit, så har jag inga större meningsskiljaktigheter med Hultman när det gäller de konkreta detaljerna i hans beskrivning av svenskan. De är i allmänhet väl sammanfattade och gott beskrivna. Det mesta av det gnöl jag noterat har jag redovisat ovan.

Vad jag har diskuterat är olika helhetsbilder av svenskan som språk. Där finner jag bilderna av ljudsystemet och ordklassystemet alldeles utmärkta men jag saknar ett motsvarande örnperspektiv på ordföljd, frasstruktur och satsstruktur. Normeringen tycker jag behöver problematiseras, även om inte språkläran är rätt forum för det.

Och, som jag antydde i början av denna recension: den som är intresserad av det svenska språket och inte unnar sig att läsa Hultmans språklära måste vara flagellant. ■

LITTERATUR

- Althoff, Johan, 1996: *Det mesta är osagt*. Stockholm: Alfabet
- Anward, Jan, 1999: Inlägg. *Synpunkter på en svensk grammatik. Inlägg vid Svenska Akademiens grammatiksymposium 4-5 mars 1985*. Stockholm: Norstedts. 26-29.
- Anward, Jan, 2002: Det kommer att bli spännande. *Östgöta Correspondenten* 28/12 2002. <www.corren.se/archive/2002/12/28/gyajh6h3ztfqle7.xml?category=1mr86087x2df21u>
- Brodda, Benny, 1989: *Något om de svenska ordens fonotax och morfotax*. PILUS 38. Stockholm.
- Collinder, Björn, 1968: *Svensk ordhjälp för skolorna och den skrivande allmänheten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Grünbaum, Catharina, 1998: Ett latt och stupitt svin. *Dagens Nyheter* 5/9 1998.
- Kvist, Ulrika, 1995: On semantic markedness and Swedish inflectional suffixes. *Papers from the XVth Scandinavian Conference of Linguistics*. Oslo. 269-276.
- Lindström, Jan K., 2001: Från satsschema till tur-schema? Förfältet i fokus. *Språk och stil* 11. 25-80.
- Milner, Jean-Claude, 1978: *L'amour de la langue*. Paris: Seuil.
- Robins. R. H., 1990: *A short history of linguistics*. London: Longman.
- SAG = *Svenska Akademiens Grammatik* [Av] Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson. Stockholm 1999.
- Segerdahl, Pär, 1998: *Språketeorier och språkspel : fem moderna språketeorier ur en Wittgensteininspirerad synvinkel*. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, Ulf, 1979: Bøjningsuffixens form i nussvenskan. *Arkiv för Nordisk Filologi* 84. 163-208.

Talspråket är viktigt för jämlikheten

BJÖRN MELANDER

Diskussioner om språklig ojämlikhet kretsar ofta kring läsvanor. Det är en olycklig begränsning. Den underförstår att skriftspråket, särskilt skönlitteraturens, är viktigare än talspråket. Talet förvandlas till ett icke-språk, fast det i själva verket blir allt väsentligare, också i arbetslivet. Björn Melander, professor i svenska språket i Uppsala, var huvudsekreterare i utredningen *Mål i mun*.

Alla ska ha möjlighet att tillägna sig ett välfungerande och rikt språk. Mot den tanken kan knappast någon opponera sig. Frågan är i stället vad som kan skapa hinder för språktillägnet och vad som kan göras för att öka jämlikheten på området.

Språklig ojämlikhet var ett spørsmål som jag ofta kom i kontakt med under den tid jag var huvudsekreterare i den

parlamentariska utredning som utarbetade *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (SOU 2002:27). I utredningsdirektiven angav nämligen regeringen som ett av de båda huvudmålen för förslaget att det skulle ”syfta till att alla i Sverige – oavsett språklig och social bakgrund – utifrån sina förutsättningar skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket” (Dir. 2000:66). Formuleringen i direktiven pekar också på två orsaker till svårigheter för att tillägna sig svenskan: för det första att svenska inte är ens modersmål, utan används som ett främmande eller andra språk, och för det andra att sociala skillnader – t.ex. mellan hög- och lågutbildade – skapar olikartade språkliga förutsättningar.

Just det sociala perspektivet var något som betonades starkt av många jag mötte i utredningsarbetet, inte sällan av personer som hade ett starkt jämlikhetspatos som drivkraft. Den aspekt av sociala skillnader

som då nästan uteslutande berördes var olikheter i läsvanor. Man menade att skillnader i läsning och mediekonsumtion utgör grunden till språklig ojämlikhet. Olikartade läsvanor sågs därmed också som orsaken till skillnader i studieframgång eller mer allmänt till skiljaktiga förutsättningar för utveckling på det personliga planet. Botemedlet mot allt sådant skulle därför vara "läsning, läsning och åter läsning", speciellt av skönlitteratur. Den viktigaste språkliga jämlikhetsfrågan ansågs följaktligen vara att öka läsningen i grupper där denna är låg, och det alldeles särskilt bland barnfamiljer.

Ingen kan ha något att invända mot läsfrämjande verksamhet. I ett så skriftspråksdominerat samhälle som vårt är det utan tvekan viktigt att alla ges lika möjligheter till inträde i "böckernas värld". Att läsning kan vara stimulerande, berikande och utvecklande såväl kunskaps- som känslomässigt är likaså uppenbart.

Ändå tycker jag att det finns problem med förkunnelsen om läsningens förträfflighet. En åsikt som jag ofta hört framföras (i lite varierande utformning) är att läsning ska ge barnen "ett rikt och målande språk som gör det möjligt för dem att gestalta sin verklighet". Ibland har det till och med uttryckts ännu starkare, nämligen så att läsningen ska ge dem "ett språk". Resonemanget är utan tvekan bestickande, men det ger vid närmare eftertanke upphov till en rad följdfrågor. Kan man ha ett icke-rikt eller dåligt språk eller till och med vara språklös? Vad är det som är dåligt språk, och på vilka grunder kan det sägas vara dåligt? Att läsning utökar ordförrådet är en annan vanlig uppfattning. Men om man har ett "dåligt ordförråd", vad är det då man saknar – vilka ord är det som räknas? Och ännu viktigare,

vilka är det som inte räknas? Är språket en enhetlig, sammanhållen enhet så att språklig ojämlikhet handlar om skillnader i språkförmågan och om att skaffa sig *ett språk* (i singularis)? Eller rör det sig snarare om att somliga har bättre förutsättningar för att tillägna sig normerna för språkbruket i vissa – framför allt mer formella – situationer? Handlar det om att hitta *sitt* språk eller om att tillägna sig socialt definierade genrer?

Frågor av det slaget har diskuterats av många forskare inom områden som sociolingvistik, språkutveckling, skrivpedagogik m.m. under de senaste decennierna. Tyvärr är det mitt intryck att den diskussionen inte har nått särskilt långt utanför de akademiska kretsarna. Det är olyckligt, inte minst därför att ett i grunden mycket beundransvärt arbete för litteraturspridning riskerar att spåda på fördomar om ungdomars bristfälliga språkförmåga, om språkets allmänna förfall och om vad "bra" och "dåligt" språk generellt sett är. Skriftspråket blir oreflekterat normen för det "goda" och "rika" språket, medan för tal-språket typiska drag inte uppskattas eller t.o.m. ses som exempel på "dåligt" eller "torftigt" språk.

Det behövs därför en bred diskussion om vad som är bra och dåligt språk och varför det i så fall är bra respektive dåligt. Med denna artikel vill jag ge mitt bidrag till meningsutbytet. Kan den skapa lite debatt om de aktuella frågorna har den mer än väl fyllt sitt syfte.

Skriftspråket blir oreflekterat normen för det goda och rika språket.

Skönlitteraturen bäst?

Det är som framgått mitt intryck att den starka betoningen av läsning som en förutsättning för språkutveckling bygger på en (till största delen omedveten) värdering av skriftspråket som finare och bättre än talspråket. I grunden tycker jag att det synsätt som förefaller finnas bakom många resonemang kan sammanfattas i följande två uppfattningar:

1. Skrift är finare än tal.
2. Skönlitteratur är finare än sakprosa.

Den första värderingen rör kanalen, den andra typen av genre. Kombinerar man de båda påståendena kan en tabell ställas upp med fyra slag av språkanvändning:

	<i>Skrift</i>	<i>Tal</i>
<i>Fiktio</i>	Skönlitteratur	Muntligt berättande
<i>Sak</i>	Sakprosa	Verksamhetsanknutet tal

Ser man till den mer eller mindre implicita värderingsskala jag menar mig kunna urskilja så hamnar skönlitteraturen högst; den är ju "finast" utifrån båda parametrarna. Att det anses vara just genom skönlitteraturen som man tillägnar sig det "rika och målande" språket är därmed inte förvånande. Sakprosan och det muntliga berättandet hamnar på nästa nivå. De är svåra att inbördes rangordna; det beror ju på vilken av de båda värderingsgrunderna man anser vara överordnad, och det kan nog variera. (Mitt intryck är dock att skriftens prestige väger tyngst, och att sakprosan därför kommer på plats 2.) Längst ned hamnar vad jag här valt att kalla verksamhetsanknutet tal, d.v.s. så-

dant tal som behövs för att man ska utföra en uppgift av något slag. Ett exempel kan vara olika former av institutionella samtal, såsom arbetsförmedlarens samtal med den arbetssökande, socialsekreterarens samtal med den hjälpsökande eller banktjänstemannens samtal med låntagaren. Men det kan också vara annat tal som är en del i en professionell eller mer privat verksamhet.

Som ett exempel på vilka uttryck denna värderingsskala kan ta sig kan jag anföra erfarenheter från möten med olika fackföreningsföreträdare om språket i arbetslivet. En vanlig uppfattning har då varit att detta handlar om tillgång till arbetsplatsbibliotek eller arrangerande av författarbesök och läskampanjer. Det språk som man faktiskt använder i själva arbetet har uppenbarligen framstått som mindre intressant och viktigt, och som något som inte är problematiskt att erövara och därför heller inte centralt från jämlikhetsutgångspunkt.

Talspråket som arbetsredskap

Därför kan det finnas anledning att framhålla att talspråket utgör ett viktigt arbetsredskap för allt fler. Sedan länge har det gällt för många yrken som kräver högre utbildning. En läkare måste kunna tala med sina patienter, en lärare med elever och föräldrar och en journalist med dem han eller hon intervjuar. Men det gäller också för andra grupper, t.ex. LO-medlemmar. I takt med att traditionellt varuproducerande industriarbete ersätts med tjänsteproduktion av olika slag, kommer språklig interaktion att prägla en stor del av arbetsdagen för fler och fler. "God behärskning av svenska i tal och skrift" (och ofta också god behärskning av talad och skriven engelska) tillhör de mest ef-

tersökta egenskaperna i anställningsannonser inom många branscher. Den som arbetar inom vården eller omsorgen måste kunna tala med barn, föräldrar, patienter osv. för att göra ett bra arbete. En butiksanställd måste självfallet vara duktig på att muntligt bemöta kunder av många olika åldrar och bakgrunder och har därför behov av en bred språkrepertoar. På i stort sett alla arbetsplatser genomförs olika arbetsgruppsmöten, utvecklingssamtal och förhandlingar där det muntliga samtalet bildar grunden. Det är ingen slump att "social kompetens" blivit något av en klyscha inom dagens arbetsliv; sådan förmåga är något som numera krävs av de flesta. Social kompetens är i allt väsentligt det samma som god språkbehärskning – i den sociala interaktionen bildar språket kärnpunkten.

De villkor som gäller för det muntliga språkbruket på arbetsplatsen är därför en viktig del av arbetsmiljön, och även något som spelar stor roll från jämlikhetsutgångspunkt. För den som vill kunna göra sig gällande – t.ex. mot en arbetsgivare – är det nödvändigt att kunna tala för sin sak.

Ett icke-språk?

Det vardagliga samtalet har som synes ingen plats alls i den figur jag ställt upp. Frånvaron är symptomatisk: enligt den värdering som jag tycker att man kan se är det den språkanvändning som är minst prestigefylld. Det muntliga vardagsspråket framstår uppenbarligen inte som något som man aktivt behöver arbeta för att alla ska ha likvärdiga möjligheter att tillägna sig. Och den som är speciellt begåvad på området kan sällan inhösta beröm för att ha språket i sin makt.

Faktum är att en del typiska drag

t.o.m. förefaller ses som oönskade företeelser eller "felaktigt icke-språk". Ett belysande exempel är att Läsrörelsen, när den för ett par år sedan genomförde en affischkampanj på temat "Ge ditt barn ett språk", illustrerade vad som måste bättras genom läsning med typiska talspraksdrag, särskilt sådana som med rätt eller orätt anses vara utmärkande för ungdomsspråk: onomatopoetiska uttryck, svordomar, interjektioner och "onödiga" dialogord som *va*, *liksom*, *typ* och – förstås – *ba*.

Ett mer näraliggande fall utgörs av den debatt som våren 2003 blossade upp i vissa tidningar kring TV-serien "Värsta språket". Ett tydligt prov kan hämtas från en artikel publicerad i Svenska Dagbladet den 18 mars 2003. I denna tar Johan Lundberg upp den språksyn som han menar präglar programmet. Artikelns rubrik, "Lindströms omtanke upprätthåller klyftorna", sammanfattar väl dess centrala tanke. Lundberg hävdar bl.a. att det är "ett hån mot alla som inte kommer från en bildad medel- eller överklass" att "sprida uppfattningen att förortens talspråk är lika värdefullt som det akademiska skriftspråket".

Ytterligare ett exempel kan vara attityderna till skriftspråksgenrer som sms och chatt. Dessa har som bekant inte samma status som många andra, och får inte sällan klä skott för att bidra till att dåligt eller felaktigt språk breder ut sig. Mitt intryck är att sådan kritik åtminstone delvis beror på att man reagerar negativt på att språkbruket i de aktuella sammanhangen har inslag som drar mot muntlighet. Chatt och sms är ju skriftliga kanaler men har i flera avseenden förutsättningar som liknar dem som finns i muntlig kommunikation såsom interaktivitet, kontextberoende och delad förkunskap. Det är där-

för naturligt att de innehåller strukturer som utnyttjar dessa resurser, exempelvis olika elliptiska konstruktioner. Men sådana drag ses ofta med oblidade ögon, och det alldeles särskilt då de dyker upp i skrift.

Fördomar och jämlikhet

Vi skulle behöva en förståelse av att talspråk och skriftspråk är två parallella användningstyper som både är lika "fina" och viktiga. Att de är olika beror inte på att skriftspråket är bättre än talspråket, utan hänger samman med olika produktions- och receptions villkor, skilda kommunikativa uppgifter m.m. Det är också viktigt att inse att det vardagliga samtalet är en högst komplex, intrikat och avancerad verksamhet. Även om det inte alltid följer skolgrammatikens mönster präglas det inte av allmänt kaos eller frånvaro av grammatisk struktur. I stället följer det sina egna regler. Det mesta vi säger och gör i ett sådant samtal har en funktion och en innebörd. Även förkättrade ord som *ba* och svordomar fullgör viktiga uppgifter och kan inte tas till intäkt för dåligt ordförråd eller torftigt språk. Att förstå detta är ett viktigt steg i riktning mot en mer nyanserad bild av vad god språkförmåga kan tänkas vara.

Slutligen vill jag peka på vikten av att språkvettare och språkvårdare engagerar sig i den allmänna debatten i dessa frågor. Tanken på att det finns *ett* riktigt språk, nämligen det skrivna standardspråket, som utgör övernormen för allt språkbruk i alla situationer är uppenbarligen djupt rotad bland många svenskar. Därmed har den omvända idén – att vad som är bra språk varierar efter situationen – naturligtvis svårt att vinna insteg. En sådan situation gynnar inte den språkliga jämlikheten. I stället gynnar den fördomar: för

det första fördomen att mångas talspråk – inte minst ungdomars – mest utmärks av grammatisk anarki och oartikulerade läten, för det andra fördomen att språkvårdare anser att det inte är något fel att skriva *han* i stället för *honom*, *dom* i stället för *dem*, eller *medans* i stället för *medan*, och för det tredje fördomen att vad som framför allt gynnar språktillägnet är mera läsning.

Arbete för en öppen och tolerant inställning till språklig variation måste fortsätta att vara en viktig uppgift för en utåtriktad och i god mening folkbildande språkvårdsverksamhet. Att inte få höra att ens språk är dåligt, fullt och inte duger är en förutsättning för att man ska våga använda och därmed kunna utveckla sitt språk. (Att lära sig att anpassa språket efter omständigheterna är naturligtvis en annan.)

För den förälder som vill stödja sina barns språktillägnande är det säkert en god idé att läsa för dem. Men att tala med dem är nog ännu bättre – samtalet är den grundläggande mötesformen mellan människor. Det hävdas ibland att föräldrar i dagens Sverige inte talar med sina barn mer än fem minuter per dag. Om detta är sant, tycker jag att det är ett faktum som borde ses som långt mer alarmerande än att våra 3–8-åringar ägnar endast 26 minuter per dag åt läsning. ■

LITTERATUR

Kommittédirektiv. *Handlingsprogram för svenska språket*. Dir. 2000:66.

Lundberg, Johan, 2003: Lindströms omtanke upprätthåller klyftorna. *Svenska Dagbladet* 18/3 2003.

Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket. SOU 2002:27. Stockholm.

DEBATT

En läsande arbetare

KJERSTI BOSDOTTER

Arbetarklassen måste skaffa sig det språk som krävs för att vara med och påverka samhällsutvecklingen. Talspråket på arbetsplatserna räcker inte för den uppgiften. Därför är det minskade läsandet bland manliga arbetare ett stort problem. Kjersti Bosdotter, kulturpolitiskt ansvarig på Metallindustriarbetareförbundet, svarar Björn Melander.

Björn Melander diskuterar den språkliga ojämlikheten i samhället och menar bland annat att läsandet är övervärderat och att en satsning på talspråket skulle leda till en större utjämnande effekt. Han menar vidare att fackföreningsrörelsens satsning på läsfrämjande projekt och arbetsplatsbibliotek bottnar i en föreställning om att skriftspråket skulle

vara finare att tillägna sig än talet och att skönlitteratur är värdefullare än sakprosa. Med andra ord skulle vår strävan i huvudsak inrikta sig på att arbetarklassen måste utveckla de färdigheter som är gångbara i salongerna. Enligt Melander borde fackföreningsrörelsen engagera sig i det språk som används i arbetslivet, i själva arbetet, och som skulle vara verkligt utvecklande för människor i stället för att ägna sig åt skönlitteratur och författardiskussioner.

Är det då på det viset? Det finns det förvisso anledning att kommentera.

Först till det här med läsandet. Den sociala bakgrunden bestämmer människors läsvanor och därmed tillgången till språket. Klassklyftorna när det gäller läsandet har dessvärre blivit större, vilket i sin tur leder till att barnen till medlemmar i LO-förbund läser allt mindre. Den ökande bostadssegregationen förstärker

mönstret. Det finns också en könsmässig skillnad – männen läser mindre än kvinnor, och männens läsning minskar. Manliga industriarbetare tillhör den grupp som läser minst. Drygt 40 procent av männen i industriarbetareförbunden läser aldrig en bok – en andel som sakta men säkert ökat under de snart tjugo år då systematiska mätningar gjorts.

Det är en dyster bild som man kan förhålla sig på olika sätt till. Antingen gör man som Björn Melander, ser manliga industriarbetare som ett utdöende släkte och låter tiden lösa problemet, eller söker man möjligheter att stärka läsintresset hos den faktiskt sammanlagt mycket stora grupp av LO-förbundens medlemmar som inte fått vare sig hjälp eller stimulans i hemmet och framför allt inte i skolan när det gäller att erövra sitt språk. Att läsning, läsning och åter läsning skulle lösa alla problem tror vi självfallet inte. Det är heller inte någon ny företeelse med böcker på arbetsplatserna och att man i arbetarrörelsen agiterar för en ökad läsning bland de egna medlemmarna. Tvärtom är det en verksamhet som kom i gång samtidigt som det tidiga organisationsarbetet bland industriarbetarna.

Verktyg för samhällsförändring

1884 bildades Stockholms Jernarbetarefackförening. Bland medlemmarna fanns smeden Karl Josef Karlsson, som fyra år senare kom att väljas till den förste förbundsordföranden i det som i dag är Metallindustriarbetareförbundet. 1886 beslöt Jernarbetarefackföreningens styrelse att

skapa ett eget bibliotek. Karl Josef valdes till bibliotekarie, och han uttryckte förhoppningen om att fackföreningen skulle "kunna skapa ett eget bibliotek uppbyggt med särskilt avseende fäst på ett lärorikt och vetenskapligt innehåll för att därmed kunna förskaffa oss en bättre insikt i politiska och sociala samhällsangelägenheter".

Efter två år hade Jernarbetarefackföreningen skaffat sig femtio böcker, en närmast otrolig prestation med tanke på medlemmarnas minimala löner. Femton skönlitterära böcker samsades med samhällsdebatterande böcker och ideologisk litteratur – August Bebel, Karl Marx, Johan Saxon med flera. Vilka skönlitterära verk hade man då införskaffat? Bland de först inköpta böckerna fanns fyra aktuella av August Strindberg: Giftras I och II, Det nya riket, Utopier i verkligheten samt Mäster Olof.

Karl Josef Karlssons argumentation för böcker på arbetsplatsen och det angelägna i att stimulera läsande och även bokurvalet håller för vår del bra i dag. Det är inte den "fina" skönlitteraturen,

klassikerna eller den ljuva poesin han vill delge sina kamrater. Inte heller böcker i ritningskunskap, maskinteknik eller hållfasthetslära för att arbetarna ska bli mer produktiva på arbetsplatsen eller – något som låg ännu mer fjärran – avancera över klassgränsen och bli tjänstemän. Tvärtom – läsningen syftade till att få kunskaper om det samhälle man levde i och därmed förutsättningar att delta i förändringen av det. Det handlar, då som nu, om att få verktyg, och det oavsett litteraturen till-

Det hör till undantagen att arbetsgivaren funderar över "god behärskning av svenska".

hörde sakprosans område eller skönlitteraturen.

Karl Josef Karlsson säger inget om att läsandet utvecklar språket och möjligheterna att uttrycka sig rikt och varierat. Han poängterar insikten och kunskapsinhämtningen, som i sin tur skulle rusta arbetarna att delta i arbetet med att demokratisera landet Sverige. Han tillhör den pionjära generation som är med och bygger Folkets Hus över hela landet för att överhuvudtaget få tak över huvudet för det fria ordet. Det tidiga folkbildningsarbetet ägnade stort engagemang åt det talade ordet i form av diskussioner i studiecirklar, debatter på möten o.s.v. Inte heller detta är något man kan avföra till en avslutad historisk period. Studieverksamheten och möteskulturen inom fackföreningsrörelsen har starka drag som påminner om pionjärtiden: att ta del av och tillägna sig såväl skriftspråket som det talade ordet är både nödvändigt och viktigt.

Likvärdiga möjligheter

Björn Melander säger att "det är olyckligt om det finns sociala skillnader i litteraturkonsumtionen. Läsförämjande verksamhet är därför i hög grad behjärtansvärd".

Jag tolkar det som att han inte är säker på att klassamhället tar sig sådana uttryck. Förmodligen finns den stora knutpunkten här, d.v.s. nyckeln till våra vitt skilda perspektiv på språket och hur "alla i Sverige – oavsett språklig och social bakgrund – utifrån sina förutsättningar skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket", för att citera direktiven till Mål i mun-utredningen.

Här några exempel:

Talspråket är ett viktigt arbetsredskap, säger Melander. Förvisso – om man har ett arbete med möjlighet att använda sig

av talspråket. Det hör nog till undantagen att arbetsgivaren funderar över om de arbetare han anställer har "god behärskning av svenska i tal och skrift". Sant är att de som arbetar inom vård, omsorg och i servicebranscher flitigt använder sig av det talade språket – de läser också betydligt mer än industriarbetarna. Det sociala arvet förstärks av arbetsmiljön och arbetsvillkoren. Ett bullrigt och i ökad utsträckning ensamt arbete med få kontaktmöjligheter med arbetskamrater hämmar språkutvecklingen ytterligare hos den som redan i sitt sociala arv har ett ok att bära. Och så ser situationen ut för många medlem-

mar i LO-förbunden i dag. De senaste årens datorisering har medfört att det krävs betydligt större kapacitet att ta till sig skriven information än tidigare, något som ställt världen på ända för många läs- och framförallt för alla med läs- och skrivsvårigheter.

Medelklassens verklighet är inte densamma som arbetarklassens. Vi lever inte i ett samhälle där alla är hyggligt rustade i kunskaper och färdigheter när de lämnar skolan, även om tiden man tillbringar där är oändligt mycket längre än i arbetarrörelsens pionjärtid. Det är inte så att skolan satsar helhjärtat och "kompenserar" barn från språkligt fattiga miljöer.

För den som vill kunna göra sig gällande – t.ex. mot en arbetsgivare – är det nödvändigt att kunna tala för sin sak, säger Melander. Om detta är vi fullständigt

Medelklassens
verklighet är inte
densamma som
arbetarklassens.

överens, men då handlar det om något helt annat än språket som behövs för att klara arbetet.

Resonemanget om bra och dåligt språk har jag svårt att hänga med i. Tesen om att den fackliga rörelsen "omedvetet" värderar skriftspråket som fint och eftersträvarvärt medan talspråket skulle vara "dåligt" menar jag beror på en missuppfattning från Melanders sida men är säkert också följderna av det segregerade samhälle vi lever i. Att unga människor uppfinner nya ord och använder dem frekvent är sannerligen inget nytt och inget "dåligt" i sig eller problem för dem som har ett rikhaltigt språk. Men för alla dem som inte har så många fler uttryck än *typ* och *ba* att tillgå är det ett stort problem. Jag törs påstå att vi finner dem bland de arbetslösa och de mest lågavlönade. Då kommer den viktiga frågan om vi ska göra något åt det eller nöja oss med att konstatera att en växande del av befolkningen inte har till-

gång till mer än en bråkdel av språket, vare sig det handlar om i tal eller skrift.

Kompetensutveckling är något av ett modeord inom arbetslivet. De senaste åren har de fackliga kraven på allas rätt till kompetensutveckling i arbetet drivits hårt. Ett viktigt och ständigt pågående arbete, som bland annat rör det språk som används i arbetet. Det är dock långt ifrån självklart att alla ska få delta i kompetensutveckling – även här är klassklyftan djup. Att behärska det språk som behövs för arbetet är naturligtvis nödvändigt, men det språk och det ordförråd som krävs för att kunna påverka en samhällsutveckling utvecklas inte där och inte på det sättet. Det finns en fara i att sprida tanken om att det räcker bra med att utveckla talspråket, särskilt för dem som ändå inte "behöver" skriva eller läsa i sin dagliga gärning. Jag vill ändå inte tro att det är så Björn Melander vill ha det? ■

Slangen en ventil

Jo, så kan det vara med slang – den kan fungera som en känslomässig ventil. Att slang inte är något torftigt eller ett hot mot SPRÅKET får man klart för sig i Ulla-Britt Kotsinas *En bok om slang, typ* (Norstedts ordbok 2003). Titeln skvallrar om att hon fått med nyare slang som *typ*. Men där finns också mycket om äldre slang, bl.a. får man hela texten till Kväsarvalsen med *kvanting* och *kvantitetjolan-ting* och allt! Vi får veta vad slang är, hur den ser ut, hur slangord bildas m.m. Den är rikligt exemplifierad med prov på slang och listor från olika ämnesområden och tider.

Birgitta Lindgren

de flesta och talar då långsammare, tydligare och högre (barn), med kortare och syntaktiskt enklare yttranden.

Syftet med undersökningen är bl.a. att kunna förbättra dialogsystemens språkförståelse, och i viss mån också att hitta vägar för att påverka människor att tala så att datorerna förstår. Fast det verkar väl rimligare att datorerna anpassar sig till oss? En mer allmän redogörelse för dessa projekt finner man i avhandlingen *Developing multimodal spoken dialogue systems* (2002) av Joakim Gustafson, som vi anmälde i Språkvård 2/2003. Vill du själv prata med Pixie, en av KTH:s animerade datorfigurer, besök då utställningen *Tänk om* på Tekniska museet i Stockholm.

Ola Karlsson

Anpassa talet till datorn?

Linda Bell redogör i avhandlingen *Linguistic adaptations in spoken human-computer dialogues – empirical studies of user behaviour* (KTH, Stockholm, 2003) för hur människor i fyra studier anpassar sitt språkliga beteende i dialog med animerade datorfigurer; framför allt vilka språkliga strategier de har när dialogen inte fungerar. Vissa skillnader finns mellan olika typer av talare, inte minst mellan vuxna och barn. Många anstränger sig verkligen i sin anpassning och använder t.ex. samma ordval som systemet. När datorn inte förstår upprepar sig

Radioretorik

Mycket anspråkslös förpackning har Karin Nordberg lagt fram en välskriven och spännande undersökning av det populärvetenskapliga radioföredragets historia i Sverige, *Hör världen! Röst och retorik i radioföredragen. Populärvetenskap på programmet*. Nordberg analyserar program under sjuttio år inom tre ämnesområden: astronomi, populärmedicin och filosofi. Det blir ordentliga närläsningar av föredrag av radiolegendarer som Knut Lundmark, "Sveriges Flammarion", radiodoktorn Bertil Söderling, Ingemar

Hedenius, "en mikrofonens hero", eller för den delen av den programmatiska trivsamheten i "Filosofiska rummet". Den teoretiska diskussionen kring populärvetenskapens sociala funktion, radion som medium och olika bildningsideal håller hög klass och är skickligt integrerad i framställningen. I väntan på att ett riktigt förlag ska kasta sig över denna tvåhundra-sidiga bok kan man beställa den från forskningsprojektet Svensk sakprosa (Rapport nr 37), Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, 223 62 Lund.

Olle Josephson

Samtal, grammatik och drama

Grammatik skrivs ofta med skriftspråket som utgångspunkt. Konstruktioner typiska för samtalspråket kan därför trilla bort. Exempel är *vadå-x*-frågan ("Vadå grammatik?"), lucklämnande frågor ("Skolkontoret i ...?") eller *x-och-x*-invändningen ("Intressant och intressant..."). De är lika regelbundna till form och funktion som en mängd skriftspråksfenomen.

Exemplen är hämtade ur en artikel av Linköpingsprofessorn Per Linell i en 340-sidig volym som har just titeln *Grammatik och samtal* (Uppsala, 2003). Bokens 30 uppsatser har tillkommit för att hedra minnet av samtalsforskaren Mats Eriksson, som dog ung 2001, men en stor del av dem är lika mycket lägesrapporter från ett stort nordiskt forskningsprojekt, Samtalspråkets grammatik.

Andra artiklar redovisar på liknande

sätt ett pågående projekt om dramaspråk. Carin Östman jämför ämnesstrukturen i Strindbergs *Fadren och Fröken Julie*; den är betydligt mer "irrande" och till synes ostrukturerad i det senare fallet, d.v.s. mer naturalistisk. I en listig statistisk studie plockar Mats Thelander fram dramaspråkets egenheter. Det har liksom annat litteraturspråk hög frekvens av berättarpronomen i tredje person (*han, hon, de* etc.). Det har i likhet med talspråket hög frekvens av dialogord (*väl, nog, ju, va, då*). Men dessutom utmärks det av många samtalspronomen (*jag, du, oss, din* m.fl.) och konfliktord (*skall, aldrig, inte, nej*).

Boken är skriven för fackfolk och befinner sig ofta långt fram på forskningsfronten. Det gör den väl lämpad som kurslitteratur. Den kan beställas från Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Box 527, 751 20 Uppsala.

Olle Josephson

Engelska lån

I Språkvård 2/2003 rapporterade vi om en undersökning som visade att av 1 000 utvalda svenskar tyckte 30 procent det vore bäst om alla i världen hade engelska som modersmål. Motsvarande siffror för Danmark, Norge och Island låg kring 20 procent. Däremot verkar islänningarna vara det nordiska folk som oftast använder engelska under en vanlig vecka.

Denna enkätundersökning, redovisad av den norske språkvetaren Lars Vikør, kan nu äntligen läsas i tryck. Det är en av de sjutton artiklarna i *Med "bil" i Norden i 100 år* (Novus förlag, Oslo, 2003), en rapport från en konferens i Bergen om engel-

ska lånord den 18–19 oktober 2002. Andra bidrag handlar exempelvis om nya ord i isländska, anpassningen av engelska lånord i Svenska Akademiens ordlista eller norsk oljeterminologi.

Den 160-sidiga, relativt lättlästa boken kan beställas från Norsk språkråd, Boks 8107 Dep., NO 0032 Oslo eller Hauge @sprakrad.no

Olle Josephson

Tvåspråkighet hos barn

I dag finns det många tvåspråkiga barn i Sverige. Gisela Håkansson har nu ställt samman en bred samlad beskrivning av tvåspråkighet hos barn, speciellt om situationen i Sverige, i *Tvåspråkighet hos barn i Sverige* (Studentlitteratur, 2003). Här beskrivs bl.a. samisk- och finsktalande barn, invandrarbarn, barn som får undervisning på engelska samt döva barn. Tonvikten ligger på själva utvecklingsprocessen vid simultan respektive successiv inlärning av två språk.

Birgitta Lindgren

Till litteraturens och dyslexins försvar

Om det var någon som trodde att dyslexi och skönlitteratur inte hör ihop, tas man ur den villfarelsen genom att läsa *Rutten, blodig och skön ... till litteraturens och dyslexins försvar* av Torbjörn Lundgren (Carlssons 2003). Författaren, som själv är dyslektiker, be-

rättar om sin egen väg till litteraturen. Han har trots sitt handikapp (eller tack vare det?) blivit författare och är i dag engagerad i olika läsorganisationer. Han menar att dyslektiker inte bör matas med förenklade texter utan texter som "pulserar av liv". Då kan de fånga intresset. Hans eget skrivsätt demonstrerar vad han menar. Det är en bok som alla lärare och läroboksförfattare borde läsa, för att inte tala om alla med dyslexi. En utmärkt idé är att boken är försedd med en cd-rom, som gör det möjligt att på skärmen se texten och samtidigt lyssna på en inläsning av författaren själv.

Birgitta Lindgren

Mest grammatik

En dagstidningsartikel läses sällan i sin helhet. Man börjar med rubrik och halva ingressen, sedan tar man slutet på en helt annan artikel, så någon rubrik på en tredje, och sedan kanske man läser de sista raderna på den första artikeln. Att det går till just så demonstrerar Jana Holsánova, Henrik Rahm och Kenneth Holmquist genom att följa ögonrörelser hos tidningsläsare. Experimentet redovisas i en artikel i del 1 av festskriften *Grammatik i fokus* (2003) till Christer Platzack, professor i nordiska språk i Lund.

Bland de 26 andra uppsatserna i samma volym kan man läsa t.ex. Carl-Erik Lundbladhs exemplarsamling på förstena-de betydelser: *kok* i betydelsen 'omgång' i *ett kok stryk*, *kvick* i betydelsen 'levande' i *kvicksilver* och *kvickrot* m.m. Eller man kan följa Jan Svenssons utredning av hur både grammatiska regler och använd-

ningsregler krävs för att förklara att egen-namn ibland kan få pronomina bestämmingar: "Det ringde en Johan och frågade efter den där Marianne."

De 40 uppsatserna i festskriftens del 2 handlar alla om grammatik, företrädesvis den generativa grammatik där festföreläsningen är en internationell auktoritet. För icke-experten är det svårforcerat, inte bara därför att språket genomgående är engelska. Men man får ett visst hum om några av generativisternas favoritproblem i svenskan. Detta exotiska språk utmärks bland annat av att alltid ha verbet som andra satsdel i påståendesatser ("det här begriper jag inte"), att kunna stranda, d.v.s. slutställa, prepositioner ("det har jag inte velat tala med henne om") och att kunna flytta obetonade objekt till en tidigare position i satsen ("jag frågade honom inte", jämför "jag frågade inte Christer").

Båda volymerna, eller en av dem, kan beställas från Institutionen för nordiska språk, Helgonbacken 14, 223 62 Lund.

Olle Josephson

Textteori

Både språkvetare och samhällsvetare har de senast tjugo åren på allvar börjat forska om texter: Hur är de uppbyggda, vilka uppgifter har de, hur förändras normerna för dem? I *Teoretiska perspektiv på sakprosa* (Studentlitteratur 2003) prövar ett dussin medarbetare i forskningsprojektet Svensk sakprosa att bringa reda i de teoretiska begreppen. Boken, som redigerats av Boel Englund och Per Ledin, erbjuder alltså inte praktiska råd för sakprosaskribenten. Däremot ger

den åtskilligt om man vill reflektera över begrepp som *genre*, *diskurs*, *läsart* eller *intertextualitet*.

Jan Svanlund

Norden i EU

En liten men välförtjänt framgång i EU för den nordiska synen på ett enklare myndighetsspråk ska här noteras. Under det finska ordförandeskapet 1999 skrev Aino Piehl och Inkaliisa Vihonen en översättar- och tolkhandledning. Den översattes till svenska och bearbetades för svenska förhållanden av Barbro Ehrenberg-Sundin i regeringkansliets klarspraksgrupp, *Tala för att tolkas. Skriva för att översättas*. Och nu har detta matnyttiga häfte (16 sidor) kommit i fransk och engelsk version från EU:s översättningsavdelning. Råden är användbara för alla som översätter eller tolkar formellt och sakinriktat språk. Och den som inte söker nyttan kan roa sig med gamla klassiska klarspraksråd om substantivsjuka och abstrakta modeord på storspråken: "avoid noun disease", "évitez les mots abstraits à la mode".

Den svenska versionen finns på webbadressen <www.justitie.regeringen.se/eu-sprak>.

Olle Josephson

Så funkar det

Jeg oppfatter ytringen som den mindste bærer af kommunikativ mening og derfor den mindste enhet der kan være genstand [föremål] for sproglig ana-

lyse.” Det skriver Ole Togeby i förordet till sin *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære* (Gads forlag, 2003). Boken är alltså ett genomfört försök till en funktionell grammatik, i första hand över skriftspråket. Grammatik, betydelselära och textlära är lika viktiga utgångspunkter och texten en lika central beskrivningsenhet som ordet.

Särskilt för den som inte är alldeles hemtam med danskan är det krävande läsning. Nya begrepp och synsätt kommer tätt. Togeby är naturligtvis inte opåverkad av andra språkvetare som satt språkets funktion i centrum, t.ex. australiern Halliday, men han arbetar i hög grad självständigt. Det innebär också att det är en viktig bok för den som vill tänka nytt och fritt om hur språket egentligen fungerar.

Olle Josephson

Särskrivning

V arför särskrivs så många sammansättningar? I rapporten *Särskrivningar och andra skrivningar i elevspråk* (Svenska i utveckling nr 20, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet) redovisar Katharina Hallencreutz en undersökning av hur mellanstadielever särskriver när de skriver för hand (i en artikel i *Språkvård* 4/2001 finns en första redovisning). Fem faktorer förleder till särskrivning:

- Förleden är lång, d.v.s. den består två eller flera stavelser.

- Förleden är ett substantiv.

- Förleden innehåller något diakritiskt tecken, d.v.s. i svenska ord bokstäverna *é, i, j, å, ä, ö*.

- Sammansättningen är ett substantiv, d.v.s. den har en substantivisk efterled.

- Förleden är ett ämnesnamn som betecknar ett ämne som efterledens referent består av. Särskrivning är alltså troligare i t.ex. *guldlocka* och *silversked* än i *blålocka* och *tesked*.

Engelskans inflytande har Hallencreutz inte kunnat belägga.

Claes Garlén

Fornt och standardiserat

Det är kanske inte så många som kombinerar ett starkt intresse för språknormers framväxt med ett lika starkt intresse för västnordisk språkhistoria. Men denna skara kommer att ha stor glädje av *West nordic standardisation and variation*, (utg. Kristján Árnason, University of Iceland Press, 2003). Bokens tio uppsatser har sitt ursprung i ett symposium i Stockholm 2001 och håller över lag hög kvalitet. Exempelvis diskuterar Michael Barnes hur det var möjligt att i vikingatidens dialektrika Norden skapa en standardiserad runskriftstavning. Helge Sandøy försöker reda ut i vad mån likheter och skillnader mellan färöiska, isländska och norska under tusen år har sociala eller språkstrukturella orsaker. Kristján Árnason skisserar isländsk språkplanering från den första grammatikern på 1100-talet till så kallad dativsjuka i modern isländska. Fackkunskaper är nödvändiga för att man ska få fullt utbyte av boken.

Olle Josephson

Benchmarking och artefakter

Språkvård 4/03 ställer Olle Josephson frågan varför *benchmarking* är 40 gånger vanligare än *riktmärkning*, trots att en enig språkvård står bakom det ovanligare alternativet. En intressant fråga som kan stimulera till spekulationer om makt och maktlöshet i språkvårdsarbetet eller om lexikala spridningsvägar. Men det finns en annan öppning.

Det är nämligen inte första gången som en föreslagen fackterm faller platt till marken trots mäktig uppbackning. Några ökända exempel är *oktett* som alternativ till *byte*, och *teckenfönster* som lanserats i stället för *display*. Varför misslyckas ibland synnerligen väl genomtänkta förslag när andra tas emot med öppna armar?

Kanske beror det just på att språkvårdens ordalternativ är så genomtänkta. När ord föds som resultat av kommittéarbete kan det nämligen bli språkliga artefakter långt från brukarnas miljö. Förutsättningarna är nämligen diametralt motsatta.

Kommittén tänker igenom hela term-systemet och ser en lucka som ska täppas och överblickar språksystemet med dess regler för stavning, uttal, böjning, sammansättning etc. De kanske också väger in språksociologiska aspekter som bred begriplighet, och så faller ett alternativ ut som det optimala mot hela kravspecifikationen.

Brukaren tänker inte en enda av dessa

tankar. Han tar det ord som för tillfället är top-of-mind och förlitar sig på att det är så också för läsarna. När ordet hamnat på skärmen ska det passa in i den kontext som finns just där. Framför allt ska det kunna infogas i syntaxen, men den stilistiska framtoningen är också viktig.

Nu är den naturliga frågan: vem har rätt, språkvården eller brukaren? Tyvärr, frågan är helt fel ställd. Det kanske inte är två läger utan två roller. Dessa kan belysas med ett experiment.

För några år sedan utarbetade jag tillsammans med min kollega Sven Lange ett datorprogram som vi kallade *Terminologisk lekstuga*. Programmet användes vid terminologiundervisning på översättarlinjen och språkkonsultlinjen vid Stockholms universitet. Försökspersonerna fick uppdraget att utifrån ett fiktivt scenario konstruera ett sammanhängande termsystem för en rad väldefinierade begrepp. Termerna skulle läggas in i en databas. Därefter lade datorn in termerna i en i förväg skriven text. Försökspersonerna tvättade texten, och såg framför allt till att ordens böjning anpassades till kontexten.

Alla de studenter som exponerades för denna övning visade sig vara djupt missnöjda med den termlista de skapat. Orden såg bra ut vart och ett för sig, men i text blev de för långa, för magisteraktigt självförklarande och för klumpiga för att smidigt låta sig infogas i samordningar och sammansättningar. Ibland var felet att det helt enkelt "inte lät bra".

Försökspersonerna i roll av språkbrukare dissade alltså vad de själva skapat i rollen av terminologer.

OK då, det är språkbrukaren som har rätt. Genomtänkta artefakter i all ära, men ord är bruksvara, och då är det funktionaliteten som gäller. Man kan säga att

kontext vinner över struktur. Så felet kanske är att *riktmärkning* är skapat av personer som inte själva har anledning att använda ordet särskilt ofta, eller som tagit en annan roll än den vanliga benchmarking-användarens.

Lars Melin

Kommentar: Lars Melins inlägg understryker det viktiga förhållandet att nya termer som ska ha möjlighet att slå igenom måste skapas i nära samarbete med brukarna. Det är grundläggande för allt terminologiarbete. Så arbetar också exempelvis Datatermgruppen, Biotermgruppen

Orden såg bra ut vart och ett för sig, men i text blev de för långa, för magisteraktigt självförklarande och för klumpiga för att smidigt låta sig infogas i samordningar och sammansättningar.

pen eller Terminologicentrum. Att studenterna i den terminologiska lekstugan inte lyckades så bra är därför knappast förvånande.

Men det förklarar inte riktigt dominansen för *benchmarking*. Ursprungligen efterlystes en svensk översättning av EU-översättarna i Bryssel, och dessa flitiga språkbrukare skriver numera *riktmärkning* i alla EU-texter. I jämförelse med *benchmarking* kan inte heller *riktmärkning* sägas höra till de ord som är ”för långa, för magisteraktigt självförklarande och för

klumpiga för att smidigt låta sig infogas i samordningar och sammansättningar”.

Olle Josephson

Bara förnamnet

Under senare år har personer i tidningsartiklar – och framför allt då hemma-hos-liknande reportage – allt mer och mer börjat benämnas enbart med förnamn. Det där är ett bruk som jag av olika anledningar inte anser vara helt oproblematiskt.

Jag har börjat studera namnbruket i tidningar och andra publikationer och allt eftersom tiden gått formulerat följande tes: De som benämns med enbart förnamn i olika sammanhang av journalister är barn, tonåringar, yngre människor, kvinnor, invandrare och pensionärer, medan män i större utsträckning benämns med både för- och efternamn – i synnerhet om de har ett statusyrke.

Förmodligen är mycket omedvetet, men bruket av enbart förnamn eller användandet av både för- och efternamn blir en s.k. *perspektivmarkör*. Den talar på ett subtilt sätt om vem man värderar högre eller lägre. Avslöjande!

En journalist som i artikelns början skriver för- och efternamn och sedan direkt övergår till enbart förnamn, anser jag har krupit innanför den integritet som var och en måste få behålla inför okända människor. Och till dessa okända får väl räknas såväl journalisten som alla läsarna av reportagen. Det är heller inte ovanligt att den som låtit sig intervjuas i efterhand känner sig illa berörd p.g.a. att journalisten gått över gränsen för integriteten. (Jag är inte på något sätt motståndare till du-

tilltalet i sig; det är alldeles utmärkt.) Varje samhälle mår väl av att uppehålla gränsen mellan det offentliga och det privata. Och det är den här gränsen som har blivit allt mer glidande i vår svenska kultur.

För att se om min teori höll har jag gått igenom 33 reportage på Namn-sidan i Göteborgs-Posten för mars 2003. Teorin stämmer i alla fall i minst 25 av de 33 artiklarna med tillägget att män till synes utan särskild pondus också hamnar i gruppen som benämns med enbart förnamn.

Några intressanta undantag finns dock: Britt Solberg har fått uppdraget som ensamutredare om proffsboxningens framtid i Sverige. Denna sport är dessutom extremt manlig till sin karaktär. Hon hamnar i kategorin "män med pondus" och benämns genomgående med både för- och efternamn.

Två av de intervjuade pensionerade männen, Lars Wallin, f.d. örlogskapten, och Thorsten Kallerdahl, f.d. kommandörkapten och marindirektör, borde enligt min tes benämnas med bara förnamn. Att de fått behålla sina efternamn genomgående i reportagen kan bero på att de har behållit sin pondus sedan yrkeslivets dagar.

Kriminalromansförfattaren Åke Edwardson nämns med förnamn hela 16 gånger. Väger inte Edwardssons yrke tillräckligt tungt för att inge pondus eller saknar Edwardson pondus som person? Journalisten tycks här vara särskilt förtjust i förnamn. Det gäller också en artikel om studierektor Morgan Nilsson vid Göteborgs universitet. Denne har tydligen i alla fall så mycket pondus att han benämns hälften av gångerna med både för- och efternamn och hälften av gångerna med enbart förnamn.

Det skulle vara intressant att få reda på hur journalister resonerar i denna fråga.

Håkan Kumler, Alingsås

Svar: Jodå, journalisterna resonerar. De här namnproblemen ventileras i själva verket livligt på tidningsredaktioner landet över – vanligen på förekomna anledningar av just den sort som Håkan Kumler nämner: personer har i artiklar kallats vid förnamn på ett sätt som för många känns omotiverat närgånget eller i sämsta fall ringaktande. "Hulda, 93, fastnade i hissen", "Gösta får ingen pension". Kommunalsrådet på en ort får heta Bengtsson i rubrikerna, oppositionsrådet får heta Pernilla.

Diskussionerna har aldrig lett fram till några enkla, alltid fungerande schablonregler, vilket knappast heller vore önskvärt eller möjligt. Utom på en punkt: man är överens i pressen om att personer självklart ska begåvas med både för- och efternamn första gången de nämns i en text – allra minst.

Att det sedan ibland sker en övergång till enbart förnamn kan ha flera orsaker. Det är inte okomplicerat att skriva en tidningsartikel. Många krav ska tillgodoses: på vederhäftighet, tydlighet, stringens, tonträffning, språkriktighet, läsflyt. Olika genrer fordrar olika skrivsätt: nyhetsrapportering, rättegångsreferat, familjenotiser, intervjuer, socialreportage ... Vilken sfär skildras, en privat, en offentlig? Vad vill skribenten uppnå: att informera rakt upp och ner om torra fakta eller att läsaren ska bli mer känslomässigt berörd?

Stilistiska aspekter anmäler sig. Ofta återkommer en omnämnd person många gånger i texten, oavsett genre. Att upprepa hela namnet blir snabbt kanske både

tjatigt och tungt. Många människor har till råga på allt långa namn. Skribenter vet att upprepningar och ord som i onödan tynger är hot mot stil och läsbarhet. Även namn hör till det som kan bli saggigt utan att i längden tillföra något i sak; läsaren vet redan vem det handlar om.

När det går fort, vilket tyvärr sker, uppstår ibland en tämligen planlös variation i texten så att hela namn varvas med såväl bara för- som bara efternamn. Sportskri- varen kan excel- lera i att i en och samma skildring om- nämna en och samma person med blandat förnamn, efter- namn, smek- namn och epi- tet som "den hårdföre back- en" och "den 23-årige ex-djurgårdaren" så att en mindre initierad men förvirrad lä- saren ser en hel brokig folkskara för sig.

Om variation söks mer medvetet: går det då an med bara förnamn? På nöjes- och sportsidor känns det väl ibland natur- ligt. Zlatan lär få heta så, med det lite krångligare efternamn han har. (Det ger också större bokstäver på löpsedlarna ...) Att barn får förnamn stämmer ofta med allmänt språkbruk. I ett hemmahos även med en officiell person som står vid spi- sen passar det kanske också, men inte i strikt rapportering om näringsliv eller po- litik med samma person figurerande. Om kriminella personer omnämns med enbart

förnamn stöter det många läsare. Kletigt och opåkallat familjärt tycker de, med all rätt. Försvarsadvokaten som pläderar i ett brottmål använder gärna den tilltalades förnamn för att slå an emotionella sträng- ar. Pressen bör inte göra det.

Ofta är det, som Håkan Kumler note- rar, äldre, kvinnor och invandrare som tillåts tappa efternamnet, inte män i pre- stigetyngda befattningar. Även många journalister ser alltså detta bruk, då det utövas av kolleger, som en nedvärdering av dessa kategorier. Effek- ten för läsaren kan lätt bli sådan. Däremot vill jag bestämt hävda att skribentens uppsåt, när ett genomtänkt sådant föreligger, brukar vara det motsatta. Syftet är att skapa mänsklig när- het, engagemang –

men det slår ibland fel. Perspektivmarkö- ren flaxar oavsiktligt åt alldeles fel håll.

Det ligger både slentrian och valhänt- het bakom en del av de här problemen, liksom – i tider av nedrustning – bristfäll- igt textbearbetning, redigering, bedöm- ning före publicering. Många reportrar avstår i hastigheten också ofta från att an- vända pronomen, staplar hellre namn. Med resurser för omsorg skulle många misstag kunna elimineras med behändiga omformuleringar och variation i me- ningskonstruktionerna.

*Per Amnestål,
journalistutbildare vid Pressinstitutet*

När det går fort, vilket tyvärr sker, uppstår ibland en tämligen planlös variation i texten så att hela namn varvas med såväl bara för- som bara efternamn.

Språkpolitik i Estland

I december presenterades en plan för det estniska språket på ett seminarium i Tallinn för språkvetare, beslutsfattare och politiker. Man hade även inviterat experter från Irland, Finland och Sverige, för att kommentera planen och framföra sina erfarenheter om språkpolitik.

Liksom Sverige är Estland ett flerspråkigt samhälle, liksom i Sverige är engelskan i Estland ett språk som är på frammarsch och tar över språkliga domäner. Men i Sverige har de språkliga minoriteterna, vare sig de representerar de "gamla" minoritetsspråken som finska eller "nya" invandrar-språk som arabiska, varit små och har därför aldrig upplevts som något egentligt hot mot majoritetsspråket. I Estland däremot finns en stor minoritet med ryskspråkiga. Dessa representerar den forna ockupationsmakten, och ryska var för inte så länge sedan det språk som dominerade i officiella sammanhang. Men estniskan fanns där också, och till viss del fanns det parallella system, bl.a. på utbildningsområdet. I dag är de

politiska maktförhållandena omvända. Ändå finns en oro för estniskan, eftersom den estnisktalande befolkningen inte ökar lika snabbt som den rysktalande. Och det har visat sig svårt att öka den rysktalande befolkningens kunskaper i estniska.

Estland står alltså inför uppgiften att återetablera estniskan som ett komplett samhällsbärande språk och samtidigt tackla såväl den framträngande engelskan som problemet med en minoritetsgrupp som utgör en fjärdedel av befolkningen.

Birgitta Lindgren

Forskningspengar!

Svenska språknämnden utlyser ett anslag på 75 000 kronor ur Fonden för forskning i modern svenska. Pengarna kan sökas av såväl disputerade som odisputerade forskare. Ansökan kan gälla i princip vilken forskningsuppgift som helst inom modern svenska.

Svenska Akademien beslutar om utdelning ur fonden efter förslag från Språknämndens styrelse. Beloppet kan fördelas på flera ansökningar och kan gälla såväl en separat undersökning som en del av en större studie.

Med ansökan ska följa en kortare projektpresentation som preciserar frågeställ-

ningen, motiverar uppgiften, ger en teoretisk bakgrund, beskriver den planerade metoden och ger en tidsplan (framför allt vill vi veta när och hur projektet kommer att avrapporteras). Mer information finns på Språknämndens webbplats <www.spraknamnden.se>.

Intresseanmälan med projektpresentation kan skickas till Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm. Den ska vara inne senast den 13 april.

Olle Josephson

Hölmar ni?

Många mycket vardagliga och till synes informella språksituationer är i själva verket hårt normerade. När vi handlar något i Pressbyrån har den vänliga försäljaren på introduktionskursen lärt sig att *hölma*:

H=hälsningsord

Ö=ögonkontakt

L=leende

M=merfråga ("Något annat?" Däremot inte "Var det bra så?" eftersom ett positivt svar på den frågan inte innebär merförsäljning.)

A=avskedsfras (exempelvis "Tack!", "Hej då!", "Lycka till med lotten!")

Förr i tiden behövde Pressbyråpersonalen bara *hölja*, men på senare år har merfrågan tillkommit.

Typiskt för standardise-

ringen är initialordet som ska hjälpa biträdet att komma ihåg momenten. Känner Språkvårds läsare till liknande minnesord för andra standardiserade språksituationer? Rapportera i så fall!

Olle Josephson

Rättelse

Den rätta webbadressen till den nyligen inrättade Europeiska samarbetsorganisationen för nationella språkinstitutioner *Efnl* är <www.eufedling.org>. Det stod fel i förra numret.

Nya böcker från Språknämnden

Under våren kommer tre nya böcker i Svenska språknämndens skriftserie:

Förnamn i Sverige (nr 88, ca 240 sidor) av Eva Brylla upplyser om historia, betydelse och spridning för alla förnamn i Sverige i dag med mer än 400 namnbärande. Här finns alltså uppgifter både om gamla nordiska namn som Ulf och Åsa, nya modenamn som Moa och Ronja, och namn som har en kort historia i Sverige men lång historia i andra länder som Zoran, Ali, Kevin, Pentti och Fatima. Boken är utgiven i samarbete med

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala och kan beställas från Svenska språknämnden för 250 kr plus porto.

Engelskan i Sverige (nr 89, ca 130 sidor) är en antologi med fem uppsatser som diskuterar hur engelska i stället för svenska används inom en del verksamhetsområden; boken handlar alltså inte om länord utan om språkbyte. Kenneth Hyltenstam skriver om skolan, Britt-Louise Gunnarsson om högskolan, Björn Melander om svenskan i EU, Olle Josephson och Kristina Jämtelid om arbetslivet och Ulf Lindberg om rockmusik. Sammantaget blir det en användbar probleminventering för dem som grubblar över hur engelska och svenska ska samsas t.ex. på en arbetsplats eller i en universitetsutbildning. Boken kan beställas från Språknämnden för 120 kr plus porto.

Språk och skrift i Europa (nr 90, ca 200 sidor) innehåller grundläggande uppgifter om alla språk i Europa: antal talare, officiell ställning, släktskapsförhållanden, skriftsystem. Här finns också tekniska upplysningar om tangentbord, teckenstandarder m.m. Boken kan fungera både som uppslagsverk och

som orienteringsläsning, särskilt viktig i år när antalet EU-språk nästan fördubblas. Författare är Roger Hansson, Heléne Ljung, Carl Göran Lindgren och Thomas Lundén, och utgivningen sker i samarbete med SNS förlag. Boken kan beställas från Språknämnden för 254 kr plus porto.

Olle Josephson

Språk på jobbet

Arbetsplatsens språk är ett redskap för att fördela arbetet, skapa hierarkier och bygga upp identiteter. Därför är det konstigt att forskningen först de allra senaste åren på allvar börjat undersöka arbetsplatsspråk. Den som vill överblicka svenskt och internationellt forskningsläge kan den 6 april besöka en

Arbetsplatsens språk är ett redskap för att fördela arbetet, skapa hierarkier och bygga upp identiteter.

engelskspråkig konferens på språkvetenskapligt centrum vid Uppsala universitet, "Communication in the workplace". Där väntar tio föredrag om bland annat

engelska som concernspråk, problemlösning i hemtjänsten, kollisioner mellan nordiska företagskulturer och tabelläsande byggnadsarbetare. Mer information ska finnas på webbplatsen för Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet <www.nordiska.uu.se>.

Olle Josephson

Andraspråkssvenska på jobbet

Om vuxna invandrare bara kommer ut i arbetslivet ordnar det sig med språket, säger en del. Det är inte säkert. Det beror i hög grad på majoritetsspråkstalarnas bemötande, om arbete och praktik för med sig mer kontakt med svenskan. Finns det en stödjande mentor på arbetsplatsen kan det fungera bra.

Det är en av de erfarenheter som relateras i Katrin Ahlgrens magisteruppsats *Främling i paradiset* (Södertörns högskola, 2003). Med hjälp av samtal, dagboksanteckningar, enkäter och observationer har författaren följt en grupp vuxna andraspråksinlärare under våren 2002 och dokumenterat deras tankar om språk, språkinläring och identitet. Uppsatsen har belönats med det stipendium som Språkvårdssamfundet

delar ut varje år till särskilt förtjänstfulla undersökningar av språk i dagens samhälle.

Mer att läsa om både uppsats och stipendium finns följaktligen på Språkvårdssamfundets hemsida <www.nordiska.uu.se/sprakv>.

Olle Josephson

Går vi över till engelska?

Kommer svenskarna att byta modersmål till engelska om några generationer? Nej, brukar vi svara på Språknämnden när frågan ställs. Gott stöd får vi av en artikel av Edgar W. Schneider i sommarnumret 2003 av facktidskriften *Language* (Vol. 79, nr 2). Han analyserar hur engelskan etablerats som nationalspråk i Fiji, Hongkong, Malaysia, Filippinerna, Singapore, Australien och Nya Zeeland. Fem faser urskiljs. De beskrivs med vederbörlig fackterminologi sålunda:

1) Grundartid: engelskspråkiga domäner skapas genom handel, mission, militär aktivitet etc. 2) Exonormativ stabilisering: brittisk eller amerikansk engelska accepteras som norm inom många områden. 3) Nativi-

tering: relativt stora delar av befolkningen ser sig som i första hand engelskspråkiga.

4) Endonormativ stabilisering: en inhemsk varietet av engelska etableras som standardnorm (t.ex. indisk engelska). 5) Differentiering: olika varieteter av den inhemska engelskan utvecklas.

Sverige är fortfarande i fas 1 med tendenser till fas 2. Förhoppningsvis kommer vi aldrig längre.

Olle Josephson

Språkvårdshistoria

Det är fel att säga att man vet vad man har men inte vad man får – i alla fall om man talar om att ha ett standardspråk. Först det folk som står utan, inser värdet i ett gemensamt standardspråk. Det sade Oddrun Grønvik, norsk språkplanerare, när Svenska språknämnden och Institutionen för nordiska språk i Stockholm den 28 januari

Först det folk som står utan, inser värdet i ett gemensamt standardspråk.

höll symposium kring Ulf Telemans två böcker om den svenska språkvårdens historia, *Åra, rikedom och*

reda (2002) och *Tradis och funkis* (2003) – nummer 85 och 87 i Språknämndens skriftserie. Grönvik framhöll hur den svenska språkvårdshistorien vid en internationell jämförelse präglas av lugn, kontinuitet och pragmatism. Liksom en annan av de tre symposieinledarna, Sture Allén, tryckte hon på ordböckernas betydelse för standardspråkets framväxt. Den tredje inledaren, Björn Melander, pekade också på kontinuiteten. Det språkpolitiska målen i utredningen Mål i mun (SOU 2002:27) kan spåras i annan form långt

Det är en myt att vi skulle tala engelska med kusinerna i Århus eller projektledaren i Bergen.

tillbaka i språkvårdshistorien: svenska som komplett och samhällsberande språk, en korrekt och välfungerande offentlig svenska, allas rätt till språk.

Ulf Teleman kommenterade inledningarna. Han var tveksam till ordböckernas betydelse före A.F. Dalins utomordentliga *Ordbok öfver svenska språket* från 1850. En annan milstolpe var Carl Gustaf Leopolds rättstavningslära från 1801 – ”den borde ni ha på nattygsbor-

det”. Teleman avslutade med två övergripande lärdomar från sitt arbete med språkvårdshistorien: historiestudiet behövs för analysen av dagens problem, och ”man är inte så unik som man tror”.

Olle Josephson

Nordiska språk och pengar

Nordiskt språksamarbete befinner sig i en paradoxal situation. Å ena sidan har aldrig så många nordbor som i dag

arbetat, handlat, gift sig eller semestrat över de mellannordiska gränserna. Nordiskt språkutbyte har aldrig varit så omfattande.

(Det är en myt

att vi skulle tala engelska med kusinerna i Århus eller projektledaren i Bergen.) Behovet av ordlistor, termbanker, översättningsprogram och annat är alltså större än någonsin.

Å andra sidan har det nordiska samarbetet påtagligt lägre status än för en generation sedan. Skolundervisning om danska och norska, universitetskurser i nordiska språk eller ordboksprojekt tynar bort i brist på pengar och intresse.

I ett sådant läge behövs kraftfulla samarbetsinstitutioner. Möjligen togs ett steg i den riktningen vid årsskiftet när *Nordens språkråd* instiftades. Detta nya råd, som består av två representanter från varje nordiskt land samt en för vardera Åland, Grönland, Färöarna och Sameland, är ett organ inom Nordiska ministerrådet och ska leda det nordiska språksamarbetet, inte minst språknämndernas samarbete. Särskilt viktigt är också stödprogrammet Nordplus språk med en budget på ca 10 miljoner. Fyra mål pekas ut: främja internordisk språkförståelse och språkbehärskning, stärka nordisk språkgemenskap och kunskap om språken i Norden, främja demokratisk språksyn och språkpolitik samt stärka de nordiska språkens ställning i och utanför Norden. (Med *nordiska språk* avses här alla språk som traditionellt talas i Nordens länder.)

Den som vill söka projektpengar inom ramen för Nordplus språk kan hämta information på webbadressen <www.si.se/nordplus>.

Olle Josephson

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvårdare.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 90 nummer. Några av de senaste utgivna är:

90 Roger Hansson m.fl: *Språk och skrift i Europa* (2004)

89 *Engelskan i Sverige* (2004)

88 Eva Brylla: *Förnamn i Sverige* (2004)

87 Ulf Teleman: *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik 1800–2000* (2003)

82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003), *Nyordsboken* (2000) och *Skandinavisk ordbok* (2002).

För närmare information se <www.spraknamnden.se> eller <www.spraknamnden.se>.

Språkvård

40:e årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren, Jan Svanlund

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2003 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden: för privatpersoner 130 kr

för företag och övriga 170 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

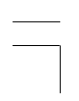
E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språknämnden på Internet: <www.spraknamnden.se> eller <www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 09.00–12.00): 08-442 42 10

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2004

Tack till

Dagens Industri

Expressen

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Kristianstadsbladet

Norstedts Ordbok AB

Nya Wermlands-Tidningen

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Trelleborgs Allehanda

Upsala Nya Tidning

Ystads Allehanda

Östgöta-Correspondenten

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.